

HEIDI SALMI

Mikael Agricolan kielen *keski-*vartaloiset adpositiot¹

1. Johdanto

Suomen vanha kirjakieli on Agricolan kielestä 1500-luvulta aina 1800-luvun alkuun asti ollut pääosin uskonnollista käännöskieltä. Kääntämisessä on noudatettu ns. uskollisuuden periaatetta, jonka mukaan vieraskieliset tekstit on suomennettu sana sanalta alkuperäistä tekstiä seuraten. Käännösmenetelmän takia teksteissä on noudatettu myös lähtötekstien alkuperäisiä syntaktisia rakenteita. Agricola on kääntäessään seurannut usein ainakin ala- ja erityisesti yläpuolella olemista ilmaisevien adpositioiden kohdalla vierasperäistä mallia, kuten *uskoa jonkun päälle* (Salmi, tulossa). Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisissa funktioissa Agricolan kielen *keski*-vartaloiset adpositiot esiintyvät, onko vierasperäisten lähtötekstien malli vaikuttanut paljon myös niihin ja millaisia muutoksia adpositioissa on mahdollisesti tapahtunut Agricolasta nykykieleen.

Keski-sanavartalo kuuluu vanhaan omaperäiseen sanastoomme. Agricolan kielessä esiintyy peräti kuusi eri *keski*-vartaloista adpositiota: *keskellä, keskeltä, keskelle, keskitse, kesken* ja *keskenä*. Viimeksi mainittu ei esiinny enää nykykielessä ilman possessiivisuffiksia, ja sitä käytetään nykyään vain adverbina. Koska *keski*-vartaloiset sanat voivat esiintyä sekä adpositioina että adverbeina, on tutkimusaineisto pitänyt käydä läpi tarkkaan esiintymä kerrallaan ja seuloa adpositioesiintymät adverbeista.

Keski-vartaloiset adpositiot eivät ole kovin yleisiä Agricolan kielessä. Niiden frekvenssit vaihtelevat yhdestä 55:een. Käsittelen artikkelissa kunkin *keski*-vartaloisen adposition omassa luvussaan. Esitän kussakin luvussa adposition esiintymien määrän ja sen, miten adpositiot jakautuvat Agricolan teoksiin. Koska Agricolan teokset ovat pääosin käännöskieltä, tarkastelen myös sitä, millaisiin lähtökielisiin esikuviin

1 Kiitän professori Kaisa Häkkistä ja refereeitä hyödyllisistä kommentista.

Agricolan adpositiot perustuvat. Lähtökielisiä esikuvia tarkastelen erityisesti *Uuden testamentin* avulla. Agricolan *Uuden testamentin* lähteinä ovat Erasmus Rotterdamlaisen *Uuden testamentin* kreikankielinen teksti (= KR), Erasmusuksen latinankielinen käännös (= ER), latinankielinen Vulgata (= V), Lutherin *Uuden testamentin* saksannos (= L), vuonna 1526 ilmestynyt ruotsinkielinen *Uusi testamentti* (= NT) ja vuonna 1541 ilmestynyt ruotsinkielinen kokoraamattu (= GVB). (Hjelt 1909, 7–14, ks. myös Itkonen-Kaila 1997.) Lähtökielisten esikuvien jälkeen tutkin adpositioiden syntaksia ja semantiikkaa. Tarkastelen adpositiorakenteita, adpositioiden merkityksiä ja sitä, millaisten täydennysten kanssa adpositiot muodostavat rakenteita ja millaisia pääsanoja rakenteet määrittävät. Lisäksi tutkin adpositioiden kieliopillistumista Agricolasta nykykieleen. Tarkastelen muutosta sanakirjojen avulla ja vertaamalla Agricolan *Uuden testamentin* ja vuoden 1992 *Uuden testamentin* suomennoksen keski-vartalaisia adpositioita keskenään. Näin saadaan jonkinlainen kuva siitä, onko adposition käyttö kirjakielessä muuttunut näiden vuosisatojen aikana.

2. Kieliopillistuminen

Kieliopillistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa leksikaalinen yksikkö muuttuu tietyssä kontekstissa kieliopilliseksi tai kieliopillinen yksikkö kieliopillisemmaksi (Heine ym. 1991, 2; Hopper–Traugott 1993, xv). Kieliopillistumisprosessi käynnistyy semanttisesta muutoksesta, jonkin rakenteen reanalysoinnista (Harris–Campbell 1995, 70–72). Reanalyysissa on kyse sellaisesta rakenteen muutoksesta, jossa ei ole välitöntä eikä olennaista ulkoasun muutosta (Langacker 1977, 58). Yleensä reanalyysin edellytyksenä on rakenteellinen kaksitulkintaisuus, jossa on kyse siitä, että rakenne voidaan tulkita kirjaimellisesti tai metaforisesti (Harris–Campbell 1995, 70–72). Heinen ym. (1991, 48, 160) mukaan kieliopillistumista voidaan kuvata seuraavan metaforisiin siirtymiin perustuvan ketjun avulla: henkilö > esine > toiminta > tila (space) > aika > laatu. On kuitenkin huomattava, että kieliopillistumisketju on yleistyminen ja siihen löytyy myös poikkeuksia.

Monet suomen postpositiot ovat syntyneet substantiivin ja sitä edeltäneen genetiivimuotoisen määritteen reanalyysin tuloksena, jolloin määrite ja substantiivi + sijapäätteet analysoidaankin täydennykseksi ja adpositioksi (Jaakola 1997, 137). Prepositioita on puolestaan tullut kieleen useammalla eri tavalla (Grünthal 2005, 36). Prepositioiden lähteenä on yleensä pidetty adverbeja (Hakulinen 2000 [1961], 501; Sadeniemi 1970, 14; Korhonen 1981, 343). Toisaalta Krista Ojutkankaan (2008) mukaan suomen kielessä adpositiot kieliopillistuvat tyypillisesti adverbeiksi eikä päinvastoin. Prepositioita on syntynyt kieleen myös sitä kautta, että sanajärjestys on aikoinaan muuttunut SOV:stä SVO:hon, ja lisäksi prepositioita on lainautunut vieraista kielistä. (Grünthal 2005, 30–41.)

3. Keski-sanana etymologia

Sanalla *keski* on etymologisia vastineita niin lähi- kuin etäsukukielissäkin, kuten viron *kesk* ja mahdollisesti komin *kos* 'väli, etäisyys'. Sanavartalo on suomalais-permiläinen, ja se kuuluu siten vanhaan omaperäiseen sanastoon. *Keski*-sanana alkuperäisasuksi on rekonstruoitu **keske*. *Keski* esiintyy suomessa ja myös lähisukukielissä yleensä tiettyihin taivutusmuotoihin kiteytyneiden adpositioiden ja adverbien kantana tai muiden sanojen rakenneosana. (SKES, UEW, SSA, NES.)

Agricolan kielessä adpositioidena esiintyvät *keski*-sanana adessiivi, ablatiivi, allatiivi, prolatiivi sekä *kesken* ja *keskenä*. *Kesken* on *keski*-sanana muodostettu partikkeli, jonka päätte *-n* on ilmeisesti sama aines kuin instruktiivin sijapäätte (NS 6). *Keskenä*-muodon päätte *-nA* on vanha lokatiivin päätte, joka on nykyään käytössä essiivin sijapäätteenä². *Keski*-vartaloisten adpositioiden joukossa ei siis ole nykyisiä sisäpaikallissijoja, vaikka myös ne ovat nykysuomessa adpositiokäytössä (NS; PS; KTS).

4. Keski-vartaloiset ulkopaikallissijaiset adpositiot

4.1. Keski-vartaloisten ulkopaikallissijaisten adpositioiden merkitys vanhassa kirjasuomessa

Artikkelissa seurataan *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* (= VKS) *keski*-vartaloisten sanojen merkitysryhmittelyä. VKS:ssa sanojen merkityksenselitykset sisältävät sekä adpositioiden että adverbien merkitykset, joten kaikki VKS:n antamat merkitykset eivät välttämättä koske adpositioita.

Keskellä, *keskeltä* ja *keskelle* merkitsevät vanhassa kirjasuomessa 'joukossa, parissa, keskuudessa; joukosta jne., joukkoon jne.', 'keskikohdassa, keskiosassa, keskuksessa, jonkun tai jonkin ympäröimänä, välissä' ja 'jonkin tilan tai olosuhteitten vallitessa, ahdistuessa, aikana'. *Keski*-vartaloisia ulkopaikallissijaisia sanoja käytetään myös näkyvästä, julkisesta paikasta ja merkityksessä 'jonkin ajanjakson tai tapahtuman keskivaiheilla, parhaillaan, kuluessa'. Merkityksessä 'välillä, kesken' *keski*-vartaloisen ulkopaikallissijainen sana esiintyy ensimmäistä kertaa Sorolaisella 1621. (VKS.)

4.2. *Keskellä*

Agricolan kielessä on 55 *keskellä*-adpositiota. Näistä 49 on ortografialtaan *keskelle*³, joten ero adessiivin ja allatiivin välillä täytyy tehdä semanttisin perustein. *Keskellä*-adpositioista kolme on loppuheittoisia *keskel*, kaksi nykyadessiivin näköisiä *keskellä* ja yksi takavokaalinen *keskella* joko painovirheen tai Agricolan ortografian takia.

2 Suomen kielen sijasynteesin historiasta ks. Häkkinen 1985.

3 Agricolan kielessä *e*:llä voidaan merkitä *ä*:tä ja myös *ä*:llä *e*:tä.

Keskellä-adpositioita on kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi *Abckirjassa*. Eniten niitä on *Uudessa testamentissa* (24, joista puolet ykkös- ja puolet kakkososassa⁴) ja *Rukouskirjassa* (12). Muihin teoksiin adpositiot jakautuvat seuraavasti: Psalmtari 6, Messu 4, Weisut ja ennustokset 4, Piina 3, Käsikirja 1 ja Profeetat 1.

Agricolan *Uuden testamentin keskellä*-adpositioille, joita on 24, on vieraskielisissä lähteissä paljon erilaisia keskellä olemisen merkityksen sisältäviä vastineita. Niille löytyy vähintään yhdestä, yleensä useammastakin lähtökielestä esikuvaksi prepositio tai preposition ja keskellä olemista ilmaisevan kielellisen elementin sisältämä rakenne. Lutherin saksannoksessa *keskellä*-adpositiota vastaa yleisimmin *mitten*-adverbi ja prepositio *vnter: mitten vnter* (9). Muut vastineet ovat *mitten in* (4), *mitten auff* (2) ja *mitten durch* (1). Muut vastaavassa kohdassa esiintyvät prepositiot ovat *vnter* (4), joka ei vastaa kirjaimellisesti *keskellä*-adpositiota, mutta merkityksensä 'joukossa' puolesta kyllä, sekä *durch* ja *von*, jotka eivät vastaa merkitykseltään *keskellä*-adpositiota, ja adverbi *mitten* (2). Ruotsinkielisissä *Uusissa testamenteissa* yleisin vastine on rakenne, jossa on *mitt*-adverbi ja prepositio *jbland* (11), *mitt j* esiintyy NT:ssä kuusi kertaa ja GVB:ssä viisi. *Mitt vppå* esiintyy kolme kertaa NT:ssä ja kerran GVB:ssä. *Mitt på* on kummassakin ruotsinnoksessa kahdesti *keskellä*-adposition vastineena ja *mitt genom*, *mitt i genom* ja *mitt inne* kerran. Lisäksi vastaavassa kohdassa esiintyvät prepositiot *jbland* (GVB 1), joka vastaa *keskellä*-adpositiota merkityksen 'joukossa' puolesta muttei kirjaimellisesti, ja *när* (2), joka ei vastaa *keskellä*-adpositiota. Latinankielisissä *Uusissa testamenteissa* on hieman vähemmän eri variantteja *keskellä*-adposition vastineina, ja ne koostuvat tyypillisesti prepositiosta ja keskellä olemista ilmaisevasta adjektiivista *medius* tai substantiivista *medium*. Yleisin on *in medio* (V 20; ER 21). *Per medium* esiintyy kummassakin kaksi kertaa. Lisäksi *Vulgatassa* on kerran *in medius* ja Erasmusella on kerran prepositio *inter*, joka vastaa merkitykseltään *keskellä*-adpositiota. Kreikankielisessä *Uudessa testamentissa keskellä*-adposition vastine on prepositiosanonta, joka sisältää *μέσος*-sanan 'keskellä oleva, keski-, keskimäinen'. Yleisin vastine on *ἐν μέσῳ*⁵ (16). *Διὰ μέσου, μέσον δὲ, ἐπὶ μέσῳ* ja *εἰς τὸ μέσον* esiintyvät kukin kerran, samoin prepositio *ἐν*, joka ei vastaa merkitykseltään *keskellä*-adpositiota. Lisäksi kerran vastaavassa kohdassa on pelkkä *μέσος*.

- (1) Mutta haaxi oli io **keskelle mertä**⁶, ia ahdistettin alloilta, Sille että wasta

4 *Uuden testamentin* ykkösosa sisältää evankeliumit ja Apostolien teot, kakkososa *Uuden testamentin* kirjeet. Jaon perustelusta Ikola 1966, 117–128. Uusimman tutkimuksen mukaan Agricolan *Uusi testamentti* ei ole ilmestynyt kahdessa osassa (Perälä 2007, 77–81), mutta koska ykkös- ja kakkososa eroavat toisistaan kielellisesti, on kiinnostavaa esittää adpositioiden määrälliset erot osittain.

5 Kreikankielisten sanojen merkityksistä ks. Aejmelaeus 2003 ja Gyllenberg 2004.

6 Esimerkeissä on lihavoitu tarkasteltavana olevat adpositiorakenteet Agricolan kielestä ja vieraskielisistä teksteistä niitä merkitykseltään vastaavat rakenteet, joissa on mukana prepositio. Nykysuomen esimerkeistä on lihavoitu Agricolan adpositiorakennetta vastaava kohta, joka on usein muikin kuin adpositiorakenne. Vieraskielisten lähtötekstien prepositiot, jotka esiintyvät samassa kohtaa kuin Agricolan adpositio mutta eivät vastaa Agricolan adpositiota, on kursivoitu. Kursivointia on käytetty lisäksi

twli oli. (A-II-063-[Mt-14:24])

Vnd das Schiff war schon **mitten auff dem Meer** vnd leid not von den Wellen, Denn der wind war jnen wider. (L)

Men skepet war tå **mitt vppå haffuet**, och leedh plasz j wåghenne, För ty wädhret war emoot. (NT)

Men skepet war tå allaredho **mitt på haffuet**, och leedh platz j wåghenne, För ty wädhret war emoot. (GVB)

navicula autem **in medio mari** iactabatur fluctibus erat enim contrarius ventus (V)

Caeterum navis jam **in medio maris** erat, & afflictabatur ab undis: nam ventus erat adversus. (ER)

Τὸ δὲ πλοῖον ἤδη **μέσον τῆς θαλάσσης** ἦν, βασιανίζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων· ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος. (KR)

Agricolan kielen *keskellä*-adpositioista suurin osa (36) on genetiivitäydennyksen saavia postpositioita (esim. 5 ja 6). Prepositioita on 19, ja niiden täydennys on yleensä partitiivissa (esim. 1). Genetiivimuotoisia täydennyksiä on kuitenkin kaksi (esim. 2 ja myös esim. 3) ja kerran täydennys koostuu sekä genetiivi- että partitiivimuotoisesta nominista (esim. 3). Esimerkissä 4 ei voi päätellä muodon perusteella, onko kyse partitiivi- vai genetiivimuotoisesta täydennyksestä. *Sinus* olisi mahdollista tulkita myös inessiiviksi, jolloin *keskellä*-sanassa olisikin kyse adverbista eikä adpositiosta. Esimerkissä kiinnittää huomiota myös se, että siinä *sinus*-sanaan liittyy puhuttelulisäke *Jerusalem*. Adpositiorakenteelle löytyy keskellä olemista ilmaisevan sanan sisältämä malli Vulgatasta *in medio tui*, puhuttelulisäkkeelle myös muista lähtöteksteistä.

- (2) Nin ylen tereuet ouat sinun Nooles, Ette Canssat sinun etees mahanlangeuat, **keskelle sen Kuningan Wiholistein**. (A-III-275-[Ps-45:6])
- (3) Ja mine näin ia catzo **keskelle Stoli, ia ninen nelien Eleimen**, ia *keskelle Wanhimaitten* seisoi yxi Caritza ninquin se tapettu olis – – (A-II-679-[Ilm-5:6])
- (4) Nijssse HERRAN Honeen Esicartanois, **keskella sinus Jerusalem**. Halleluia. (A-III-386-[Ps-116:19])
 Jn den Höfen am Hause des HERRN, *Jn dir Jerusalem, Halelu ia*. (L)
 Vthi Gårdanar åt HERRANS hws, *vthi tigh Jerusalem, Halleluia*. (GVB)
 in atris domus Domini **in medio tui Hierusalem** alleluia (V-[Ps-115:19])

Adpositiorakenteen täydennystä määrittää kaksi kertaa relatiivinen *joka*-sivulause. Sille löytyy malli kaikista lähtöteksteistä.

- (5) Senpäle ette te olisitta paitzi panetusta ia selkiet, ia Jumalan Lapset,

laittamattomat, **sen äperen ia heijun Sughun keskelle**, *Joinenga seas te paistacat ninquin Kyntelet mailmassa* -- (A-II-548-549-[Fil-2:15])

Auff das jr seid on taddel, vnd lauter, vnd Gottes kinder, vnstrefflich, **mitten vnter dem vnschlachtigem vnd verkehrten Geschlecht**, *VNTER WELCHEM JR SCHEINET ALS LIECHTER IN DER WELT* -- (L)

-- sådane ath ingen kan beclagha idher, vtan flerd, och Gudz ostraffeligh barn, **mit j thet snödha och wrånga slectit**, *ibland huilka lyser som werldenna liws* -- (NT)

-- på thet j måghen wara oförtaladhe och rene, och Gudz barn ostraffeligh, **mitt jbland thet wanartigha och wronga slechtet**, *Jbland hwilka lyser såsom liws j werldenne* -- (GVB)

ut sitis sine querella et simplices filii Dei sine reprehensione **in medio nationis pravae et perversae** *inter quos lucetis sicut luminaria in mundo* (V)

-- ut nemo de vobis queri possit, sincerique, filii Dei irreprehensibiles **in medio nationis pravae ac tortuosae**, *inter quos lucete tanquam luminaria in mundo* -- (ER)

Ἰνα γένησθε ἀμειπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα **ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεσραμμένης**, *ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ* -- (KR)

Keskellä rinnastuu kaksi kertaa syntaktisesti ja semanttisesti *seassa*-adposition kanssa. Kumpaakin adpositiota vastaa lähtöteksteissä sama prepositio, Lutherin saksannoksessa *vnter*, GVB:ssä *ibland* ja *Vulgatassa* *inter*.

- (6) Quin Omenapw, *Metzepuidhen seassa*, nin ombi minun Rackahan, **Poicain keskelle**. (A-III-129-[KV-2:3])

Kuin omenapuu *metsän puiden keskellä* on rakkaani **nuorukaisten keskellä**. (R)

Wie ein Apffelbawm *vnter den wilden Bewmen*, So ist mein Freund **vnter den Sönen**. (L)

Såsom itt äpleträå *ibland skoghsträä*, så är min wen **ibland sönenar** -- (GVB)

sicut malum *inter ligna silvarum* sic dilectus meus **inter filios** -- (V)

Keskellä-adpositio rinnastuu kerran syntaktisesti myös *ympäri*-adposition kanssa. Sille löytyy keskellä olemista ilmaisevan rakenteen ja *ympäri*-adpositiota vastaavan preposition sisältämä malli kaikista lähtöteksteistä. Lutherin saksannoksessa on *mit-ten in vnd ubm*, ruotsinnoksissa *mitt j och kring om*, latinannoksissa *in medio et in circuitu/circumitu* ja kreikankielisessä tekstissä *ἐν μέσῳ καὶ κύκλῳ*.

- (7) Ja Stolin edes oli ninquin Clasinen Meri Christallin modholla, ia **keskelle Stolia** ia *ymeri Stolia* nelie Eleiende, teune Silmie edhes ia tacan. (A-II-678-[Ilm-4:6])

Vnd fur dem stuel war ein glesern Meer, gleich dem Christal, Vnd **mitten im stuel**, vnd *umb den stuel* vier Thier, vol augen, fornen vnd hinden. (L)

Och fram för stolen war såsom it glaashaff, lijkt widh Cristal, och **mit j stolen** och *cring om stolen*, fyra diwr full med öghon, bådhe före och baak. (NT)

Och fram för stolen war såsom itt glashaff, lijkt widh Cristal, och **mitt j stolen** och *kring om stolen*, fyra diwr full med öghon, bådhe före och baak. (GVB)

et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile cristallo et **in medio sedis** et *in circuitu sedis* quattuor animalia plena oculis ante et retro (V)

Et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallo: & **in medio sedis** & *in circumitu sedis* quatuor animalia, plena oculis ante & retro. (ER)

Και ἐνώπιον τοῦ θρόνου θάλασσα ὑαλίνη ὁμοία κρυστάλλῳ· καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα, γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν. (KR)

Lisäksi *keskellä*-adpositio rinnastuu kaksi kertaa inessiivimuotoisen nominin kanssa.

- (8) Cosca me **Tuscain keskellä**, *murhes*, ia *Synnin Adhistoxes*, tunnema meiden ylenannetuxi seke Inhimisilde ette Jumalalda, neijn me Radholiset walitoxem Herran edhes wlgoswodhattakam. (A-I-299-[Ps-102:0])

Agricolan kielen *keskellä*-adpositioista 28 esiintyy merkityksessä ’joukossa, keskuudessa’. Niistä 24 on postpositioita ja neljä prepositioita. Adpositioiden täydennys on kahta poikkeusta lukuun ottamatta ihmistarkoitteinen. (Esim. 5 ja 6.) Kerran täydennyksenä on eläintä merkitsevä substantiivi ja kerran artefaktia ilmaiseva *kynttiljalka* (esim. 9). Adpositiorakenteet määrittävät verbejä. Tilaa ilmaisevat verbit ovat kaikkein tyypillisimpiä pääsanoja. Ne esiintyvät pääsanana 20 kertaa. Tilaa ilmaisevat *olla*, *seisoo*, *asua* ja *istua*⁷. Liikettä ilmaisevia verbejä on kaksi, *maahanlangeta* ja *ylesnousta*. Puheaktia ilmaiseva *ylistää* on pääsanana kaksi kertaa, ja tekoa ilmaisevia verbejä on kaksi: *pyhittää* ja *tehdä*. Aistihavaintoa ilmaisee *nähdä* ja tapahtumaa *kasvaa* ja *lisäytää*.

- (9) Ja minun kienteiseni, näin mine seitzemen Cullaista Kyntialca, ia **ninen cullaisten Kyntialcain keskelle** yden Inhimisen Poian modhoisen, watetun pitkelle Hamella, ia wötetty ymberins Rinnan cullaisella Wöelle. (A-II-671–672-[Ilm-1:14–15])

Agricolan kielen *keskellä*-adpositioista 21 merkitsee ’keskikohdassa, keskiosassa, jonkin ympäröimänä, välissä’. Näistä adpositioista peräti 15 on prepositioita ja vain kuusi postpositiota. Adpositioiden täydennykset ilmaisevat yleensä paikkaa (9) tai

7 Pääsanat ja täydennykset luetellaan kaikki tai niistä annetaan esimerkkeinä yleisimmät. Ne esitetään yleisyysjärjestyksessä, ja mikäli sanat ovat yhtä yleisiä, aakkosjärjestyksessä. Pääsanoina esiintyvät verbit on luokiteltu Anneli Pajusen (2001) verbien pääluokittelun mukaan lukuun ottamatta sitä, että omistamista ilmaisevat verbit on laskettu omaksi verbikategoriakseen. Pajunen lukee ne liikeverbeihin.

artefaktia (6), kuten *stooli* ja *mitta*. Muuta konkreettista ilmaisevat *ruumis* ja *tuli*, kerran täydennyksen tarkoite on abstrakti (*kuoleman varjo*), kerran tarkoite merkitsee ainetta (*vesi*), kerran eläintä ja kerran se koostuu kahteen eri kategoriaan kuuluvista olioista. Adpositiorakenteet määrittävät verbejä. Tyypillisesti pääsanana on tilaa ilmaiseva verbi (12): *olla*, *seisoa* ja *uloslähteä*. *Uloslähteä* on fiktiivistä liikettä ilmaiseva verbi. Se ilmaisee kymien lähtökohtaa. Liikettä ilmaisevia verbejä on viisi: *kuljeskella*, *käydä*, *lentää* ja *vaeltaa*. Tekoa ilmaisevat *maksaa*, *tehdä* ja *varjella*, ja puheaktia ilmaisee *sanoa*.

- (10) Waan sen puun hedhelmeste, ioca **keskel Lustitarha** on, sanoi Jumala, elket sijte swingan sökö -- (A-III-135-[1Ms-3:3])
- (11) Ja mine cwlin yhden Änen, **ninen nelien Eleimen keskelle** sanouan -- (A-II-681-[Ilm-6:6])
- (12) Olcoon yxi wahuistos **wettein keskelle**, ia eroittakan wedhet wesiste. (A-III-131-[1Ms-1:6])

Merkityksessä 'läpi, keskitse' näyttäisi olevan yksi *keskellä*-postpositio (esim. 13). Pelkästään Agricolan tekstin perusteella sen olettaisi merkitsevän 'joukossa', mutta muita suomennoksia ja Agricolan lähtötekstejä katsomalla voisi ajatella, että tässä kohtaa on ehkä painovirhe, sillä *keskeltä*-adpositio tuntuisi merkityksen kannalta paremmalta. Nykysuomennoksessa on *halki*-adpositio, ja jo *Bibliassa* kohta on käännetty *keskitse*-adpositiolla. Agricolan käyttämässä lähtöteksteissä sitä vastaavat *mitten durch*, *mitt jgenom*, *per medium* ja *διὰ μέσου*.

- (13) Mutta hen meni kieu dhen **heiden keskelläns**. (A-II-175-[Lk-4:30])
 Mutta Jeesus kulki **väkijoukon halki** -- (R)
 Mutta hän käwi **heidän keskizens** -- (B)
 Aber er gieng **mitten durch sie** hin weg. (L)
 Men han gick **mitt j genom them** sin wägh. (NT)
 Men han gick **mitt jgenom them** sin wägh. (GVB)
 i/Ipse autem transiens **per medium illorum** ibat (V; ER)
 Αὐτὸς δὲ διελθὼν **διὰ μέσου αὐτῶν** ἐπορεύετο. (KR)

Neljä Agricolan kielen *keskellä*-adpositiota esiintyy merkityksessä 'tilan tai olosuhteiden vallitessa, ahdistaa, aikana'. Adpositiot ovat kaikki postpositioita. Niiden täydennyksinä ovat substantiivit *tuska*, *ahdistos* ja *rangaistus*, *vitsaus* ja *manaus*. Rakenteet määrittävät verbejä, jotka ilmaisevat tekoa (*asettaa* ja *hillitä* ja *varjella*), kognitiota (*tuntea*) ja liikettä (*vaeltaa*). (Ks. myös esim. 8.)

- (14) Jos mine waellaisin **adhixoxeni keskelle**, Nin sine wirgotat minua, Ja oiennat sinun Kätes ylitze minun Wiholisteni wihan -- (A-III-420-[Ps-138:7])

Lisäksi yksi Agricolan *keskellä*-adpositio merkitsee ’jonkin (tapahtuman) keskivaiheilla, kuluessa’.

- (15) – – anna Cansallas, site racasta, iotas käsket, site halaita, iotas lupat, ette **mailman mutkan keskelle**, sijnä olcoon meiden sydhemet kijnitetyt, cussa totiset ilot ouat – – (A-I-404)
 – – da populis tuis id amare quod precipis: id desiderare quod promittis: vt **inter mundanas varietates** ibi nostra fixa sint corda: vbi vera sunt gaudia. (G, 186–187)

4.3. Keskeltä

Agricolan kielessä on viisi *keskeltä*-adpositiota, ja niiden ortografia on *keskelde*. Niistä kaksi esiintyy *Uudessa testamentissa*, sen ykkösosassa, kaksi *Rukouskirjassa* ja yksi *Profeetoissa*.

Agricolan *Uuden testamentin keskeltä*-adpositiota vastaavat latinankielisten käännösten preposition ja keskellä olemista ilmaisevan *medion* sisältävä rakenne *e/de medio* ja kreikan vastaava rakenne *ἐκ μέσου* (esim. 16). Lutherin saksannoksessa on *von*-prepositio, NT:ssä *vthur* ja GVB:ssä *vth jfrå*, jotka eivät vastaa *keskeltä*-adpositiota. Sen sijaan esimerkissä 17 kaikissa lähtöteksteissä on rakenne, jossa on prepositio ja keskellä olemista ilmaiseva kielellinen elementti. Lutherin saksannoksessa on *mitten durch*, ruotsinnoksissa *mit(t) genom*, latinannoksissa *per mediam* ja kreikankielisessä tekstissä *διὰ μέσου*.

Agricolan kielen *keskeltä*-adpositioista kaksi on genetiivimuotoisen täydennyksen saavia postpositioita (esim. 16) ja kolme on prepositioita. Prepositioista kaksi muodostaa rakenteen genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa (esim. 17) ja yksi partitiivimuotoisen täydennyksen kanssa (esim. 18).

Kaikki adpositiot ilmaisevat paikkaa. Niistä yksi merkitsee ’joukosta, keskuudesta’ (esim. 16), kaksi ’välistä, välitse’ (esim. 17) ja kaksi ’keskikohdasta, pois tilasta, jossa jokin ympäröi’ (esim. 18). Adpositioiden täydennyksinä esiintyvät nominit *he*, *Samaria ja Galilea*, *tuli*, *uuni* ja *vuori*. Adpositiorakenteet määrittävät liikettä ilmaisevia verbejä (*matkustaa*, *poislähteä*, *uloskäydä* ja *ulosviedä*) ja kerran tekoa ilmaisevaa verbiä (*pelastaa*).

- (16) Nin Pauali poislexi **heiden keskeldens**. (A-II-362-[Ap-17:33])
 Niin Paavali lähti **heidän luotaan**. (R)
 Also gieng Paulus *von* jnen. (L)
 Och så gick Paulus *vthur* theras hoop. (NT)
 Och så gick Paulus *vth jfrå* them – – (GVB)
 sic Paulus exivit **de medio eorum** (V)

Sic Paulus exivit **e medio eorum**. (ER)

Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν **ἐκ μέσου αὐτῶν**. (KR)

- (17) JA se tapachtui, hen meni Jerusalemin pein, matkusti hen **keskelde Samarian ia Galilean**. (A-II-219-[Lk-17:11])

Matkallaan kohti Jerusalemia Jeesus kulki **Samarian ja Galilean rajaseudulla**. (R)

VND es begab sich, da er reisete gen Jerusalem, zoch er **mitten durch Samarien vnd Galilean**. (L)

Och thet begaff sigh, tå han gick til Hierusalem/Jerusalem, foor han **mit(t) genom Samariam och Galileam**. (NT; GVB)

et factum est dum iret in Hierusalem transiebat **per mediam Samariam et Galilaeam** (V)

Et factum est dum iret Hierosolymam, & ipse transibat **per mediam Samariam & Galilaeam**. (ER)

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο **διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας**. (KR)

- (18) Ja olet minun pelastanut – – Adhistoxest ia liekistä, iotca minun ymberinspiritit **Keskelde Twlda**, etten mine sijne ylespalanut – – (A-I-318-[Siir-51:6])

4.4. Keskelle

Agricolan kielessä on 23 *keskelle*-adpositiota. Niiden ortografia on yleensä *keskelle* (18). Muut kirjoitusasut ovat *keskele* (2), loppuheittoinen *keskel* (2) ja *-llen*-päätteinen *keskellen* (1). Agricolan *keskelle*-adpositiot esiintyvät teoksittain seuraavasti: *Uusi testamentti* 9 (kaikki ykkösosassa), *Rukouskirja* 6, *Weisut ja ennustokset* 5, *Psalttari* 2 ja *Profeetat* 1.

Keskelle-adpositio esiintyy yhdeksän kertaa *Uudessa testamentissa*. Sille löytyy yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (esim. 20) vähintään yhdestä lähtökielestä esikuvaksi prepositio tai preposition ja keskellä olemista ilmaisevan kielellisen elementin sisältämä rakenne. Esimerkissä 20:kin on kuitenkin latinankielisissä ja kreikankielisissä lähtötekstissä keskelle tulemista ilmaisevat *in medio* ja *ἐν μέσῳ*. Saksankielisessä *Uudessa testamentissa* vastaineista yleisin on *mitten vnter* (5). Kerran esiintyvät *an mitten in*, *mitten inne* ja prepositiot *vnter*, joka vastaa merkitykseltään ’joukkoon’ *keskelle*-adpositiota, ja *vor*, joka ei vastaa sitä. Ruotsinkielisissä käänöksissä vastaineita ovat *mitt jbland* (3), prepositio *jbland* (3), joka ei vastaa kirjaimellisesti *keskelle*-adpositiota, mutta vastaa sitä merkityksen ’joukkoon’ puolesta, ja kerran *mitt j* ja *mitt vhti* sekä merkitykseltään *keskelle*-adpositiosta poikkeava *fram för*. Latinankielisissä

käännöksissä yleisin vastine on *in medio/medium* (4). Kerran vastineina ovat substantiivi *medium* ja prepositio *inter*, joka vastaa adpositiota merkityksensä kannalta, ja merkitykseltään Agricolan käännöksestä poikkeava prepositio *in*. Kreikankielissä *Uudessa testamentissa* esiintyvät vastineina *ἐν μέσῳ* (5), *μέσον δὲ* ja prepositio *ἐπι*, joka ei vastaa *keskelle*-adpositiota.

- (19) Catzo mine lehetten teiden, ninquin lambat **swttein keskelle**. (A-II-048-[Mt-10:16])

SJhe, Jch sende euch wie Schafe, **mitten vnter die Wolffe**. (L)

Sij, iagh sendher idher såsom fåår **jbland vlffwar**. (NT)

Sij, iagh sender idher såsom fåår **jbland vlffuar**. (GVB)

ecce ego mitto vos sicut oves **in medio luporum** (V)

Ecce ego emitto vos velut oves **in medio luporum** -- (ER)

Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποπέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα **ἐν μέσῳ λύκων** -- (KR)

- (20) -- ia Hannas se Ylimeinen pappi ia Caiphas ia Johannes ia Alexander, ia nin monda quin olit Ylimeisten Pappedhen Sughusta, cokosit heidens, ia asetit heite **Keskellens**, ia kysyit heille. (A-II-322-[Ap-4:6-7])

Ylipappi Hannas oli paikalla, samoin Kaifas, Johannes, Aleksandros ja kaikki muut, jotka olivat ylipapillista sukua. He käskivät tuoda apostolit **eteensä** ja kysyivät -- (R)

Hannas der Hohepriester vnd Caiphas vnd Johannes vnd Alexander, vnd wie viel jr waren vom Hohenpriester geschlechte, vnd stellten sie *fur* sich, vnd fragten sie -- (L)

-- och Annas öffuerste Prester, och Caiphas och Joannes, och Alexander, och så monge som woro vthaff the öffuersta Presta slectit församladhe sigh, och hadhe them *fram för* sigh, och fråghade them -- (NT)

-- och Hannas öffuerste Prester, och Caiphas och Johannes, och Alexander, och så monge som woro aff öffuersta Presta slechtet församladhe sigh, och hadhe them *fram för* sigh, och frågadhe them -- (GVB)

et Annas princeps sacerdotum et Caiphas et Iohannes et Alexander et quotquot erant de genere sacerdotali et statuentes eos *in medio* interrogabant (V)

Et Annas princeps Sacerdotum, & Cajaphas, & Joannes, & Alexander, & quotquot erant de genere pontificio. Et quum statuissent eos *in medio*, interrogabant -- (ER)

Καὶ Ἄνναν τὸν Ἀρχιερέα, καὶ Καϊάφαν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. Καὶ ζήσαντες αὐτοὺς *ἐν τῷ μέσῳ*, ἐπυνθάνοντο -- (KR)

Agricolan kielen *keskelle*-adpositioista postpositioita on 15 (esim. 21) ja prepositioita seitsemän (esim. 22 ja 23). Kerran *keskelle* muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa (esim. 20). Postpositioiden täydennys on genetiivimuotoinen

ja prepositioiden partitiivimuotoinen. Esimerkissä 21 on ainoa *keskelle*-adpositiorakennetta määrittävä *joka*-sivulause. Esimerkissä 22 on kiinnostava kontaminaatio *keskel minun kansani Israelin kautta*, jossa sekä *keskelle*-adpositio että *kautta*-adpositio saavat saman täydennyksen, substantiivilausekkeen *minun kansani Israel*. *Keskelle*-preposition täydennys on siinä siis genetiivimuotoinen, koska *kautta*-adpositio on genetiivirektiainen. Tämä on ainoa genetiivimuotoinen *keskelle*-preposition täydennys, mutta toisaalta genetiivi on mahdollinen täydennyksen sija, sillä *keskellä* ja *keskeltä* -prepositioiden täydennys voi olla genetiivimuotoinen (esim. 2, 3 ja 17). Agricola on kääntänyt esimerkissä 22 Lutherin *mitten* ja GVB:n *mitt* -adverbit *keskelle*-prepositiolla ja *durch* ja *igenom* -prepositiot *kautta*-postpositiolla. *Vulgatassa* on tässä kohtaa pelkästään *in medio*.

(21) Ah Herra, meiden Jumalan, lackauta poijs sinun hirmus meiste, Sille me olema sangen harwat ienut **Pacanoiten keskelle**, *iohongas meiet haiotit*. (A-I-145-[Bar-2:13])

(22) Mine tadhon ydhen Mittanooran wetä **keskel minun Canssani Israelin cautta**, ia ei sillen hende ylitzeatzo – – (A-III-654-[Am-7:8])

– – minä tutkin luotilangalla kansani Israelin enkä enää kulje armahtaen sen ohitse. (R)

Jch wil eine Bleischnur ziehen **mitten durch mein Volck Jsrael**, vnd jm nicht mehr vbersehen. (L)

– – iagh skal dragha itt mätesnöre **mitt igenom mitt folck Jsrael**, och intet meer offuersee medh them – – (GVB)

ego ponam trullam **in medio populi mei Israhel** non adiciam ultra superinducere eum (V)

Agricolan kielen *keskelle*-adpositioista 17 merkitsee ’keskikohtaan, jonkin ympäröimäksi, joidenkin tai joidenkuiden väliin’. Adpositioista postpositioita on yhdeksän, prepositioita seitsemän, ja yksi adpositio muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Kaikki *keskelle*-prepositiot esiintyvät siis näissä yllä mainituissa spatiaalisissa merkityksissä. Adpositiorakenteiden täydennykset ovat yleensä ihmistarkoitteisia (9) tai ilmaisevat jotakin paikkaa (7). Kerran täydennyksenä on myös artefaktia ilmaiseva *mitta*. Adpositiorakenteet määrittävät liikettä ilmaisevaa verbiä (13), kuten *asettaa* ja *nakata*, tai tekoa ilmaisevaa verbiä (4), jotka ovat *ristiinnaulita*, *tehdä* ja *virittää* (*valkia*).

(23) Sine nackasit minun Sywydhen, **keskelle Merte**, nin ette Allot minun ymberinspörydhit, Caiki sinun Lainehes ia Allos langesit minun päleni. (A-III-668-[Jon-2:4])

(24) Ja nin hen temmasi yhden Lapsen, ia seisatti sen **heiden keskellens**. (A-II-136-[Mk-9:36])

- (25) CWdhenella hetkelle Jesus ristinnaulittin, Ja **keskelle röwerite** asetettin rippuman – (A-I-366)

Agricolan kielen *keskelle*-adpositioista kuusi merkitsee ’joukkoon, keskuuteen’. Nämä kaikki ovat postpositioita. Niiden täydennyksinä on joko henkilö- (4) tai eläin-tarkoitteinen nomini (2), ja rakenteet määrittävät verbejä. Yleisimpiä ovat tekoa ilmaisevat verbit (4) *lähettää* ja *lähdettää*, kerran pääsanana on tapahtumaa ilmaiseva *hajota* ja tilaa ilmaiseva *jäädä* (esim. 26 ja esim. 19).

- (26) Minun pite lehettemen metzen petoin hampat **heiden keskelens**, ia raateleuaiset Kermet. (A-III-444-[5Ms-32:24])

4.5. Keski-vartaloiset ulkopaikallissijaiset adpositiot Agricolasta nykykieleen

Keskellä, keskeltä ja *keskelle* ovat *Ison suomen kieliofin* mukaan postpositioina genetiivitäydennyksen ja prepositioina partitiivitäydennyksen saavia sanoja (ISK, 692). *Nykysuomen sanakirja* puolestaan toteaa, että postpositioina niitä voidaan käyttää genetiivin kanssa, ne voivat muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa ja prepositioina niitä käytetään yleensä partitiivin kanssa, mutta lisäksi prepositio voi esiintyä myös genetiivin kanssa, tosin etupäässä vain runokielessä. Adpositioiden rektio ei siis ole muuttunut Agricolasta nykykieleen. Se, että samallakin pre- tai postpositiolla voi olla eri rektio, johtuu siitä, että adpositiorakenteita on syntynyt eri tavoin samastakin nominista tai adverbista (Häkkinen 1994, 354).

Keskellä, keskeltä ja *keskelle* -adpositioita käytetään nykysuomessa merkityksessä ’jonkin ympäröimänä, yhtä kaukana kaikilta tai ainakin vastakkaisilta ääriiltä, keskiosassa, keskuksessa’, ’keskuudessa, joukossa, parissa’, jolloin ne vastaavat usein yhdessä täydennyksensä kanssa sisäistä paikallissijaa, ja ’jonkin ajanjakson tai tapahtuman keskivaiheilla, parhaillaan kuluessa, vallitessa, lomassa, kestäessä, aikana’, jolloin adpositio täydennyksineen vastaa usein paikallissijoja tai temporaalirakennetta. *Nykysuomen sanakirjan* mukaan etenkin prepositiona *keskellä, keskeltä* ja *keskelle* esiintyvät merkityksessä ’jonkin ajan, ajanjakson kuluessa’. (NS; PS; KTS.) *Isossa suomen kieliofissa* on *keskellä*-adpositio esimerkkinä vain temporaalisesta ilmauksesta, joka merkitsee ’jonakin ajankohtana’ (ISK, 677). Keski-vartaloisia ulkopaikallissijaisia adpositioita käytetään siis nykykielessä samoissa merkityksissä kuin jo Agricolankin kielessä. Niiden kieliofipillistumiskehitys ei ole edennyt Agricolasta nykykieleen. On kuitenkin huomionarvoista, että adpositioiden temporaalinen käyttö on Agricolan kielessä harvinaista.

Keski-vartaloisten prepositioiden ja postpositioiden käyttö on eriytynyt nyky-suomessa jonkin verran, mutta merkitysvivahteet ovat toisinaan tulkinnanvaraisia. Yleensä partitiivirektioisessa variantissa paikka esitetään rajoiltaan avoimempana, riippumatta alan koosta, kuten *Tee paluu luontoon kaupungin keskeltä – Instituutti*

sijaitsee keskellä kaupunkia. Partitiivia käytetään myös temporaalisissa *keskellä*-ilmauksissa, jotka tarkoittavat keskeneräistä tilannetta tai aikajaksoa, kuten *vaihtoi työpaikkaa keskellä pankkikriisiä.* Genetiivi on harvinaisempi temporaalisissa ilmauksissa. Se rajaa ajanjakson tarkemmin, kuten *Vaikean sairautensa keskelläkin hän säilytti elämänuskon* –. (ISK, 692.)

Eroa partitiivi- ja genetiivirektoisen adposition välillä ei oikeastaan näy Agricolan ulkopaikallissijaisissa *keski*-adpositioissa, kuten esimerkkejä 27 ja 28 vertaamalla voi todeta.

(27) Sille ette se Caritza ioca **Stolin keskelle** ombi hallitzepi heite – – (A-II-683-[Ilm-7:17])

(28) Ja Stolin edes oli ninquin Clasinen Meri Christallin modholla, ia **keskelle Stolia** ia ymberi Stolia nelie Eleiende – – (A-II-678-[Ilm-4:6])

Kun verrataan Agricolan *Uutta testamenttia* ja *Uuden testamentin* nykykäännöstä, kuva adposition käytön muutoksista täydentyä. Agricolan *Uudessa testamentissa* on 35 ulkopaikallissijaista *keski*-adpositiota: *keskellä* (24), *keskeltä* (2) ja *keskelle* (9). Agricolan adpositioista 24 on postpositioita, kymmenen prepositioita ja yksi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Nykyisessä *Uuden testamentin* käännöksessä ulkopaikallissijaisia *keski*-adpositioita on 59: *keskellä* (38), *keskeltä* (6) ja *keskelle* (15). Niistä postpositioita on 51 ja prepositioita 8. Ulkopaikallissijaisten *keski*-adpositioiden käyttö on siis lisääntynyt, mutta prepositioiden suhteellinen osuus on vähentynyt jonkin verran. Agricolan kielessäkin postpositioiden osuus on kuitenkin suurempi kuin prepositioiden, ja postpositiokäyttö onkin suomen kielessä primaarista suhteessa prepositiokäyttöön. Agricolan kielessä prepositiokäyttö selittyy indoeurooppalaisten lähtökielten vaikutuksella. Nykysuomeen tultaessa tämä prepositiokäyttö on vähentynyt alkuperäisen postpositiokäytön tieltä. Myös vanhassa kirjavirossa on näkyvässä vastaavanlainen postpositiokäytön lisääntyminen. *Keski*-adpositiota käytettiin vanhassa kirjavirossa pääosin prepositiona, kun se nykyvirossa on yleensä postpositio. Saksan kieli, josta on käännetty tekstejä viroon, on saattanut vaikuttaa adposition käytön leviämiseen vanhassa kirjavirossa. (Habicht 2001, 81.)

Agricolan *Uudessa testamentissa* on 18 *keski*-vartaloista ulkopaikallissijaista adpositiota, joiden merkitys on 'keskikohdassa, jonkun tai jonkin ympäröimänä, välissä; keskikohdasta jne., keskikohtaan jne.'. Niistä nykyiseen käännökseen on säilynyt vajaa puolet, kahdeksan (esim. 29). Nykyisessä käännöksessä tämänmerkityksisiä adpositioita on 19, joten myös niiden määrä on lisääntynyt, mutta vain hieman. Muut Agricolan adpositiot on käännetty *edessä*-adpositiolla (3), *eteen*-adpositiolla (1), (esim. 20), *halki*-adpositiolla (1) (esim. 13), adessiivisijaisella nominilla (2) (esim. 30), inessiivisijaisella nominilla (1) ja muunlaisella käännösratkaisulla (2) (esim. 31). Tämänmerkityksisistä Agricolan adpositioista puolet on prepositioita (8) ja puolet postpositioita (9) ja yksi muodostaa adposition rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Nykyisessä käännöksessä prepositioita on neljä ja postpositioita

viisitoista, joten postpositioiden suhteellinen osuus on noussut Agricolasta nykykieleen.

- (29) Ja nin hen temmasi yhden Lapsen, ia seisatti sen **heiden keskellens**. (A-II-136-[Mk-9:36])

Sitten hän asetti **heidän keskelleen** lapsen, otti hänet syliinsä ja sanoi – – (R)

- (30) JA hen osotti minulle ydhen puctan Eleuen wedhen Kymin, selken ninquin Christallin, wloslecteuen Jumalan ia Caritzan stolista, **keskelle henen Catuansa**. (A-II-716-[Ilm-22:1])

Enkeli näytti minulle elämän veden virran, joka kristallinkirkkaana kumpuaa Jumalan ja Karitsan valtaistuimesta. **Kaupungin valta-kadulla** – – (R)

- (31) Mutta haaxi oli io **keskelle mertä**, ia ahdistettin alloilta, Sille että wasta twli oli. (A-II-063-[Mt-14:24])

Vene oli jo **hyvän matkan päässä rannasta** ja ponnisteli aallokossa vastatuuleen. (R)

Agricolan *Uuden testamentin keski-vartaloisista* ulkopaikallissijaisista adpositioista 17 merkitsee ’joukossa, keskuudessa, joukosta jne., joukkoon jne.’. Niistä peräti 13 on säilynyt nykyiseen *Uuden testamentin* käännökseen (esim. 32). Muut on korvattu nykyisessä käännöksessä adpositioilla *luona* (esim. 33), *luota*, *parissa* ja *keskuudessa*. Vuoden 1992 *Uudessa testamentissa* on yhteensä 31 tämänmerkityksistä ulkopaikallissijaista *keski-vartaloista* adpositiota eli 18 sellaista, joita ei ole Agricolan *Uudessa testamentissa*. Määrä on siis lisääntynyt melko paljon. Agricolalla kaksi tämänmerkityksistä adpositiota on prepositioita, muut postpositioita, nykyisessä käännöksessä ne ovat kaikki postpositioita.

- (32) Mutta mine olen **teiden keskellen**, ninquin Paluelia. (A-II-233-[Lk-22:27])

Mutta minä olen **teidän keskellänne** niin kuin se, joka palvelee. (R)

- (33) Quin te tiedhette, mingecaltaiset me olima **teiden keskellen** teiden tedhen. (A-II-563-[1Tss-1:5])

Tiedättehän itsekin, miten me toimimme **teidän luonanne**, teidän parhaaksenne. (R)

Lisäksi vuoden 1992 *Uuden testamentin* käännöksessä on neljä ulkopaikallissijaista *keski-vartaloista* adpositiota, joiden merkitys on ’jonkin ajanjakson tai tapahtuman kestäessä, aikana’. Ne ovat prepositioita. Vuoden 1992 *Uuden testamentin* käännöksessä on myös neljä adpositiota, joiden merkitys on ’tilan tai olosuhteiden vallitessa, aikana’. Ne ovat kaikki postpositioita. Näitä adpositioita ei esiinny Agricolan käännöksessä. Adpositioita käytetään kuitenkin näissä merkityksissä jo Agricolan kielessä, mutta esiintymät ovat muissa teoksissa kuin *Uudessa testamentissa* (esim. 8, 14 ja 15).

5. Keskitse

Inga Suoniemi-Taipaleen (1994, 71) tutkimusaineiston perusteella *keskitse*-prolatiivina käytetään vanhan kirjasuomen kaudella ainoastaan uskonnollisessa kirjallisuudessa, mutta hän toteaa, että kyse saattaa olla myös sattumasta.

Agricolan kielessä *keskitse*-adpositio esiintyy vain kerran. Vaikka *keskitse* on harvinainen Agricolan kielessä, prolatiivi sinänsä ei ole. Esimerkiksi *ylitse* on Agricolan kielessä yleinen. *Keskitse* esiintyy *Uuden testamentin* ykkösosassa, ja sen ortografia on *keskitze*.

Keskitse-adpositiota vastaa kaikissa lähtöteksteissä preposition ja keskellä olemissa ilmaisevan sanan sisältämä rakenne. Lutherin saksankielisessä käännöksessä on *mitten vnter*, ruotsinkielisissä *Uusissa testamenteissa* *mitt genom*, *Vulgatassa* *inter medios*, Erasmusuksen latinannoksessa *per medios* ja kreikankielisessä tekstissä *ἀπὸ μέσων*.

Keskitse on VKS:n mukaan postpositio, mutta myös prepositio. Agricolan kielen *keskitse* on postpositio, joka muodostaa rakenteen genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa. Nykysuomessa sitä käytetään vain postpositiona, joka esiintyy genetiivitäydennyksen kanssa, tai se voi muodostaa adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffixin kanssa (NS, *keskitse*).

Keskitse merkitsee vanhassa kirjasuomessa 'keskikohdasta, keskeltä, läpi' (VKS), ja myös Agricolan kielessä se esiintyy vastaavassa merkityksessä. Postpositiorakenteessa täydennyksenä on *ääri*-substantiivi, ja rakenne määrittää liikettä ilmaisevaa *tulla*-verbiä.

- (34) Ja taas quin hen vlosmeni Tyrin ia Sidonin maanäriste, tuli hen Galilean meren tyge, **ninen kymenen Caupungein maan ärten keskitze**. (A-II-130-[Mk-7:31])

Jeesus lähti sitten taas Tyroksen seudulta ja tuli **Sidonin ja Dekapoliin alueen kautta** Galileanjärvelle. (R)

VND da er wider ausgieng von den grentzen Tyri vnd Sidon, kam er an das Galileische meer, **mitten vnter die grentze der zehen Stedte**. (L)

Och tå han åter ingick frå then grenszen Tyri och Sydonis, kom han til thet galileeske haffuet, **mitt genom the landzendar vidh the tiyo städher**. (NT)

Och tå han åter vthgick jfrå Tyri och Sidons grensör, kom han til thet Galileeska haffuet, **mitt genom the landzendar widh the tiyo städher**. (GVB)

et iterum exiens de finibus Tyri venit per Sidonem ad mare Galilaeae **inter medios fines Decapoleos** (V)

Et rursum egressus de finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilaeae, **per medios fines Decapolis**. (ER)

Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὀρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθε πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὀρίων Δεκαπόλεως. (KR)

Myös nykysuomen sanakirjoissa *keskitse*-adpositiolla annetaan merkitys 'keskeltä, keskestä, läpi, halki' (NS; PS; KTS). Agricolan *Uuden testamentin keskitse* on korvattu nykyisessä käännöksessä *kautta*-adpositiolla. Nykyisessä *Uuden testamentin* käännöksessä ei esiinny yhtään *keskitse*-adpositiota.

6. Kesken

Agricolan kielessä on neljä *kesken*-adpositiota, ja niiden ortografia on nykyisenkaltaisen. Adpositiot esiintyvät *Uudessa testamentissa* (ykkösosassa 1 ja kakkososassa 2) ja *Rukouskirjassa* (1).

Uudessa testamentin kesken-adpositioita vastaa Lutherin saksannoksessa aina *vnter* ja ruotsinkielisissä *Uusissa testamenteissa jbland*. *Vulgatassa* sitä vastaavat kerran prepositiot *inter* ja *in* ja Erasmusen latinannoksessa kahdesti *inter*. Kreikan-kielisessä tekstissä on sitä vastaavassa kohdassa kaksi kertaa prepositio *ἐν*, joka ei vastaa *kesken*-adpositiota. Kullekin postpositiolla löytyy siis merkitykseltään vastaava adpositio yleensä useammastakin lähtötekstistä.

(35) Cosca sis peiue tuli, nousi **Sotamiesten kesken** ei wehin suru, mite Petarist liene tullut. (A-II-346-[Ap-12:18])

Aamulla **sotilaiden keskuudessa** syntyi tavaton hämminki. Mitä oli tapahtunut Pietarille? (R)

DA es aber tag ward, ward nicht eine kleine bekümmernis **vnter den Kriegsknechten**, wie es doch mit Petro gangen were. (L)

Men tå dagher wort, war icke litet bekymmer **ibland krigszknecterna**, huad vthaff Petro skulle wordhet. (NT)

Men tå dagher wardt, war icke litet bekymmer **jbland krijgsknechterna**, hwadh aff Petro skulle wordet. (GVB)

facta autem die erat non parva turbatio **inter milites** quidnam de Petro factum esset (V)

Porro ubi diluxit, erat turbatio non parva **inter milites**, quidnam accidisset Petro. (ER)

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦν τάραχος οὐκ ὀλιγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. (KR)

Agricolan kielessä *kesken* esiintyy vain postpositiona ja sen täydennys on aina geneetiivimuotoinen. Vanhassa kirjakielessä *kesken* voi esiintyä niin pre- kuin postpositionakin (VKS).

Kesken on esiintynyt suomen kirjakielessä Agricolasta alkaen merkityksessä 'joukossa, parissa, keskuudessa; välillä'. Se merkitsee vanhassa kirjasuomessa myös

'ennen aikojaan, ennen jonkin loppumista, jonkin kestäessä'. Tämä merkitys ei esiinny Agricolalla, mutta on 1500-luvulla ilmestyneissä Martin teksteissä. (VKS.)

Agricolan kielen *kesken*-postpositioiden merkitys on 'joukossa, keskuudessa'. Postposition täydennyksenä on kussakin tapauksessa tarkoitteeltaan monikollinen henkilötarkoitteinen nomini: *kansa, pakanat, pyhät ja sotamiehet*. Postpositiorakenteen pääsanana puolestaan on tilaa ilmaiseva *olla* (2), emootiota ilmaiseva *nousta* (*suru nousee*) ja puheaktia ilmaiseva *ylistää*.

Nykysuomessa *kesken* on postpositio, joka esiintyy genetiivimuotoisen nominin kanssa, adpositio, joka muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa, ja prepositio, joka esiintyy joko genetiivi- tai partitiivimuotoisen nominin kanssa (NS). ISK:n mukaan *kesken* on temporaalisissa ilmauksissa genetiivi- tai partitiivitäydennyksen saava prepositio. Lisäksi se on genetiivitäydennyksen saava postpositio, joka ilmaisee olioiden välistä 'keskuudessa'-suhdetta (*Poikien kesken oli sovittu*). (ISK, 692.)

Nykysuomessa *kesken* ilmaisee *Nykysuomen sanakirjan* mukaan osittain eri asioita silloin, kun se on prepositiona, ja silloin, kun se on postpositiona. *Kesken*-adpositiota käytetään harvoin ja erityisesti runokielessä merkityksessä 'jonkin ympäröimänä, keskiosassa, keskuksessa'. Tavallisemmin tässä merkityksessä käytetään *keskellä*-adpositiota. Vain *kesken*-postpositiota käytetään etupäässä ihmisistä merkityksessä 'keskuudessa, joukossa, parissa' ja ilmaisemassa täydennyksensä kanssa olioita tai seikkoja, jotka ovat jossakin suhteessa toisiinsa tai osapuolisina jossakin (tapahtumassa) 'välillä'. Ainoastaan prepositiota käytetään merkityksessä 'jonkin ajan, ajanjakson parhailaan kuluessa', merkityksessä 'vallitessa, lomassa, kestäessä, aikana', jolloin se vastaa yhdessä adposition täydennyksen kanssa usein paikallissijoja tai temporaalirakennetta, ja edellisiin merkitysryhmiin liittyen merkityksessä 'ollessa lopettamatta, loppuun suorittamatta, puolivälissä, (-väliin), -tiessä (-tiehen)'.

Suomen kielen perussanakirjassa ja *Kielitoimiston sanakirjassa* ei erotella adverbien eikä pre- ja postpositioiden merkityksiä eri ryhmikseen. *Kesken*-sanana, joka voi siis olla joko adpositio tai adverbi, merkityksiksi annetaan ensinnäkin 'loppuun suorittamatta tai pääsemättä, viimeistelemättä; puolitiessä, -tiehen, ennen aikojaan, liian aikaisin'. Näistä merkityksistä annetaan vain adverbiesimerkkejä, mutta osa merkityksistä on ainakin NS:n mukaan myös *kesken*-preposition merkityksiä (ks. edellinen kappale). Adpositioesimerkkejä sanakirjoissa on *kesken*-sanana kohdalla muissa merkitysryhmissä. *Kesken* voi merkitä 'keskuudessa, joukossa, parissa', 'välillä' ja 'jonkin ajanjakson tai tapahtuman kestäessä, aikana; vallitessa, lomassa; jonkin ollessa vielä päättymättä'. ISK mainitsee *kesken*-adposition merkitysryhmässä, joka ilmaisee suhteellista sijaintia 'välissä, välillä' (ISK, 677).

Agricolan *Uuden testamentin kesken*-postpositioista yksikään ei ole säilynyt nykyisessä *Uudessa testamentissa*. Kerran *kesken* on korvattu *keskuudessa*-postpositiolla (esim. 35), kerran elatiivisijaisella nominilla (esim. 36) ja kerran käännösratkaisulla, joka poikkeaa jonkin verran Agricolan käännöksestä (esim. 37).

(36) Minulle (ioca vähin olen **caikein Pyhein kesken**) ombi teme Armo

annettu, ette minun pite Pacanain seassa iulghistaman ne tutkimattomat Christusen Rickaudhet -- (A-II-537-[Ef-3:8])

Minulle, **kaikista pyhistä** vähäisimmälle, on annettu se armo, että saan julistaa kansoille sanomaa Kristuksen tutkimattomasta rikkaudesta -- (R)

- (37) -- ioille Jumala tachtoi se iulghista, quingacaltaiset ouat ne temen Salaudhen cunnialiset Rickaudhet **Pacanoiden kesken** -- (A-II-556-[Kol-1:27])

Hän on tahtonut antaa heille tiedoksi, miten häikäisevän kirkas on tämä kaikille kansoille ilmaistava salaisuus -- (R)

Nykyisessä *Uudessa testamentissa* on kuitenkin viisitoista *kesken*-adpositiota, eli niitä on enemmän kuin Agricolan *Uuden testamentin* käännöksessä. Näistä neljää vastaa Agricolalla *keskenä*-postpositio (ks. seur. luku). Nykyisen *Uuden testamentin kesken*-adpositioista neljä merkitsee 'jonkin tapahtuman' aikana', ja kaikki tämänmerkityksiset ovat prepositioita samoin kuin kerran esiintyvä fraasiutunut prepositiorakenne *kesken kaiken* 'odottamatta, yllättävästi'. Kymmenen *kesken*-adpositioista on postpositioita, ja ne merkitsevät 'välillä, kesken' (9), kuten *Isä jakoi omaisuutensa **poikien kesken***. Kerran adpositio on rakenteessa *kahden kesken* 'kahdestaan, kaksistaan' (1).

Kesken-adposition käyttö on siis lisääntynyt Agricolasta nykykieleen, vaikkei se nykykielessäkään ole kovin yleinen tämän aineiston perusteella. Myös adposition käyttöala on laajentunut Agricolasta nykykieleen. Agricolan kielessä se merkitsee 'joukossa, keskuudessa', kun nykysuomessa sitä käytetään myös temporaalisesti. Toisaalta Agricolan kielessä *kesken* on hyvin pienifrekvenssinen postpositio, esiintymiä on vain neljä, ja temporaalista käyttöä esiintyy jo Martilla. Kieliopillistumisprosessi ei siis ole edennyt vanhasta kirjakielestä nykysuomeen, vaikka Agricolan kielessä ei esiinnykään vielä kieliopillistumisprosessissa pitemmällä olevia temporaalisia *kesken*-adpositioita.

7. Keskenä

Keskenä(än) on *Nykysuomen sanakirjan* mukaan adverbi, ei ollenkaan adpositio. Myöskään suomen murteissa se ei esiinny adpositiona (SMS). Nykykielessä *keskenä* ei esiinny yksin, vaan se vaatii possessiivisuffiksin käyttöä, mutta Agricolan kielessä se esiintyy myös ilman possessiivisuffiksia. Vanhassa kirjasuomessa se esiintyy paitsi adverbina myös postpositiona (VKS). Adverbina *keskenä* on esimerkissä 38. Postpositiona se esiintyy silloin, kun sillä on ilmipantu täydennys, joka voi olla substantiivi tai pronomini (ks. muut tämän luvun esimerkit)⁸. Toisaalta koska *keskenä* voi olla Agricolan kielessä postpositio ja adpositiorakenne voi kaiken kaikkiaan

8 Myös Agricolan kielen morfosyntaktiseen tietokantaan sanaluokkia analysoineet tutkijat ovat laskeneet adverbeiksi *keskenä*-muodot, joissa possessiivisuffiksi liittyy *keskenä*-muotoon ja joilla ei ole täydennyksenä substantiivia tai pronominia.

koostua adpositiosta ja siihen liittyvästä possessiivisuffiksista, on mahdollista, että myös pelkkä possessiivisuffiksillinen *keskenään* olisi jossain kontekstissa adpositio, vaikka sen nykyisen kielitajun perusteella lukisikin adverbiksi, sillä ei ole itsestään selvää, että kategorioiden rajat menevät Agricolan kielessä samalla tavalla kuin nykysuomessa. *Keskenä*-sanan kieliopillistumista adpositiosta adverbiksi, possessiivisuffiksillisen *keskenään*-muodon adverbisuutta ja adposition ja adverbien rajaamisen ongelmaa olisi mielekästä tutkia laajemman vanhan kirjasuomen aineiston avulla, ja ongelman selvittäminen ansaitsee sen monitahoisuuden ja laajuuden vuoksi oman artikkelinsa.

- (38) Sille moni minua pahasti haucku, niñ ette iocahijnen minun edhessen carckopi, he neuuopiteuet **keskenens** minusta, ia minun Sieluani cadhottaxens he ychthen wannoot. (A-I-273-[Ps-31:14])

Agricolan kielessä on 55 *keskenä*-postpositiota. Niiden ortografia on yleensä *keskene*, mutta se voi olla myös *keskenä* (kuusi esiintymää).

Keskenä-postpositioista suurin osa, 46, esiintyy *Uudessa testamentissa*, ykkösosassa 18 ja kakkososassa 28, joista yksi esiintyy jälkipuheessa. *Piinassa*, *Psalmtarissa* ja *Rukouskirjassa keskenä* esiintyy kahdesti ja *Käsikirjassa*, *Messussa* ja *Weisuissa ja ennustoksissa* kerran.

Kahdenkymmenen *keskenä*-postposition otoksessa kaikille *keskenä*-postpositiioille löytyy merkitykseltään vastaava malli vähintään yhdestä ja yleensä useammastakin lähtökielestä. Lutherin *Uudessa testamentissa keskenä*-postpositioita vastaa 16 tapauksessa prepositio *vnter*, kahdesti *bey*, joka ei vastaa merkitykseltään *keskenä*-postpositiota, ja kahdesti adverbi *vnterander*. Ruotsinkielisissä *Uusissa testamenteissa keskenä*-postpositiota vastaa yleensä *jbland*-prepositio (NT 14 ja GVB 16). *Emellan* esiintyy kummassakin kaksi kertaa ja *inbyrdes*-adverbi⁹ kerran. Lisäksi NT:ssä on kolme kertaa *medh* ja GVB:ssä kerran *när*, joka ei vastaa merkitykseltään *keskenä*-postpositiota. Latinankielisissä *Uusissa testamenteissa* on kaksi yhtä yleistä prepositiota *keskenä*-postposition vastineina: *inter* ja *in*. *Vulgatassa inter* esiintyy viisi kertaa ja *in* kymmenen, kun taas Erasmusella *inter* esiintyy kymmenen kertaa ja *in* viisi kertaa. Lisäksi kummassakin on kerran *apud*, *cum* ja *ex* ja *Vulgatassa* kerran *ab*. *Ex* ja *ab* eivät vastaa merkitykseltään *keskenä*-postpositiota. Kreikankielisessä tekstissä postpositiota vastaa prepositio *év* yksitoista kertaa. Muita vastineita ovat *eiç* (3), *ék* (2), *παρά* (1) ja *ὕπὸ* (1). Kreikankielisistä vastineista mikään ei vastaa merkitykseltään tarkkaan *keskenä*-postpositiota.

- (39) Sille ioca wähin on **teiden keskenen**, hen tulepi swrimaxi. (A-II-195-[Lk-9:48])

Welcher aber der Kleinest ist **vnter euch** allen, der wird Gros sein. (L)

Ther före then ther mijnst är **jbland idher** alla, han skal wara then ypperste. (NT)

9 *Inbyrdes* 'inombords, om bord', 'inbördes, ömsesidigt, sinsemellan, mellan hvarandra' (Söderwall).

Men then ther minst är **jbland idher** alla, han skal wara störst. (GVB)

-- nam qui minor est **inter omnes** vos hic maior est (V)

-- nam qui minor est **inter omnes** vos, hic erit magnus. (ER)

-- ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας. (KR)

Agricolan kielessä *keskenä*-postpositio esiintyy possessiivisuffiksillisena yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (esim. 40) aina silloin, kun sen täydennyksenä on persoonapronomini. Possessiivisuffiksillisia *keskenä*-muotoja on yhteensä 31 (esim. 39). Ilman possessiivisuffiksia *keskenä* on 24 tapauksessa (esim. 41), ja tällöin se muodostaa rakenteen aina substantiivitäydennyksen kanssa edellä mainittua poikkeusta lukuun ottamatta.

(40) Mine ioca **teiden keskenä** tykenollesani keho olen, waan poisollesani olen rochia teite watan. (A-II-511-[2Kor-10:1])

Vanhan suomen sanakirjan mukaan *keskenä* on vain postpositio, prepositiona sitä ei käytetä. *Keskenä* onkin Agricolan kielessä vain postpositiona, ja se muodostaa rakenteen yhdessä genetiivimuotoisen nominin kanssa.

Keskenä-postposition täydennys saa kaksi kertaa määritteekseen relatiivisen *joka*-sivulauseen (esim. 41). Postpositionirakenne noudattaa ruotsinkielisten lähtötekstien mallia, ja niistä löytyy myös vastaava sivulause. Relatiivinen sivulause esiintyy myös muissa lähtöteksteissä, mutta niissä ei ole vastaavaa prepositionrakennetta.

(41) -- turhat coetuxet ninen **Inhimisten keskene** *iotca mielesens riuatudh ouat iolda Totuus ombi poisotettu.* (A-II-583-[1Tim-6:5])

Schulgezencke, solcher Menschen, *die zurütte sinne haben, vnd der warheit beraubt sind* -- (L)

-- fåfeng kempning **emellan the menniskior** *som j theras sinne förderfuadhe äro, frå huilkom sanningen är borttaghen* -- (NT)

-- onyttigha disputeringar **emellan the menniskior** *som j sitt sinne förderffuadhe äro, jfrå hwilko sanningen är borttaghen* -- (GVB)

conflictationes hominum mente corruptorum *et qui veritate privati sunt existimantium quaestum esse pietatem* (V)

Supervacaneae conflictationes hominum mente corruptorum, *& quibus adempta est veritas, qui existimant quaestum esse pietatem.* (ER)

Παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεξερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. (KR)

Keskenä-postpositio rinnastuu kerran *kohtaan*-postposition kanssa. Lähtöteksteissä *keskenä*-postpositiota vastaavat *vnterander*, *inbyrdes*, *in*, *inter* ja *eic* ja *kohtaan*-postpositiota *gegen*, *til*, *in* ja *eic*. Agricola noudattaa käänöksessään *keskenä*-postposition kohdalla Erasmusen latinannoksen esimerkkiä. *Vulgatan in*-prepositio puolestaan esiintyy *invicem*-adverbien kanssa, joten se ei toimi Agricolan käänöksen mallina.

Kohtaan-postposition kohdalla Agricola seuraa puolestaan saksaa ja ruotsia. Vain *Vulgatassa* ja kreikankielisessä tekstissä on kummassakin kohtaa sama prepositio, *in* ja *εις*.

- (42) Mutta Herra lisetkön teite, ia andacan Rackauden teudelisen olla **teiden keskenen**, ia *iocaitzen cochtan* (ninquin me mös olema teihin) – – (A-II-566-[1Tss-3:12])

Euch aber vermehre der HErr vnd lasse die liebe völlig werden *vnterander*, vnd *gegen jederman* (wie denn auch wir sind gegen euch) – – (L)

och göre idher ympnogha och offuerflödhandes medh *inbyrdes* kerleck, och *till hwar man* såsom wij och äro til idher – – (NT)

Men Herren föröke idher, och läte kärleken offuerflödha *inbyrdes*, och *till hwar man* (såsom ock wij äre til idher) – – (GVB)

vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat caritatem **in** invicem et *in omnes* quemadmodum et nos in vobis – – (V)

Vos autem Dominus abundantes & exuberantes faciat mutua **inter vos** charitate & *in omnes*, quemadmodum & nos in vos – – (ER)

Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ *εις ἀλλήλους* καὶ *εις πάντας*, καθάπερ καὶ ἡμεῖς *εις ὑμᾶς* – – (KR)

Kerran *keskenä* rinnastuu myös *seassa*-postposition kanssa. Agricolan käyttämässä lähtöteksteissä kumpaakin postpositiota vastaa sama prepositio, mikä kertoo niiden merkityksen synonyymisyydestä. Lutherin saksannoksessa on *vnter*, ruotsinnoksissa *jbland*, *Vulgatassa in*, Erasmusuksen latinannoksessa *inter* ja kreikankielisessä tekstissä *ἐν*.

- (43) Ette mine mös *teiden seasan*, madhaisin iongun Hedhelmen saatta, ninquin **muinengi Pacanain keskene**. (A-II-419-[Rom-1:13])

Das ich auch *vnter euch* Frucht schaffete, gleich wie **vnter andern Heiden**. (L)

– – vppå thet iagh motte ock någhon fruct haffua *j bland idher*, så som **i bland andra Hedhningar**. (NT)

På thet iagh måtte ock någhon frucht skaffa *jbland idher*, såsom **jbland andra Hedhningar**. (GVB)

– – ut aliquem fructum habeam et *in vobis* sicut et **in ceteris gentibus** (V)

– – quo fructum aliquem haberem *inter vos* quoque, quemadmodum & **inter reliquas gentes**. (ER)

– – ἵνα καρπὸν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. (KR)

Keskenä-sanan merkitys on vanhassa kirjasuomessa ’keskuudessa, parissa, joukossa’, ’kesken, välillä’ ja ’yhdessä, toistensa kanssa, toistensa suhteen, toinen toistaan’ (VKS). On kuitenkin huomattava, että VKS:n merkityksenselitykset sisältävät myös *keskenään*-adverbien merkitykset.

Agricolan kielen *keskenä*-postpositioista 34 on merkitykseltään ’keskuudessa,

joukossa'. Postposition täydennyksenä on aina ihmistarkoitteinen nomini. Postpositionirakenteet toimivat adverbiaaleina. Niiden pääsanana on usein tilaa ilmaiseva *olla*-verbi (12), puheaktia ilmaisevia verbejä (6), kuten *ottaa ääniksi* ja *kiittää*, tekoa ilmaisevia verbejä (6), kuten *tehdä* ja *saattaa*, ja kognitiivisia verbejä (4), kuten *luulla* ja *pitää*. Pääsanoina esiintyvät myös aistia ilmaisevat *katsoa* ja *kuulla*, tapahtumaa ilmaisevat *saada* ja *tulla*, liikettä ilmaiseva *vaeltaa* ja omistamista ilmaiseva *antaa*.

(44) HERRA ole minun armolinen, catzo minun wajjwahani pein **wiholisten keskenä** — (A-I-197-[Ps-9:14])

(45) Jos iocu **teiden keskenenne** henens lwle wijsaaxi, se tulkon hulluxi tesses mailmasa, ette hen machtaisi wjjsas olla. (A-II-464-[1Kor-3:18])

Merkityksessä 'kesken, välillä' esiintyy 16 *keskenä*-postpositiota. Postposition täydennyksenä on aina ihmistarkoitteinen nomini. Täydennys on aina merkitykseltään monikollinen tai koostuu useammasta ihmistä merkitsevistä nominista. Postpositionirakenteet määrittävät yleensä verbejä, mutta kolme kertaa myös substantiivisia. Pääsanoina ovat tilaa ilmaiseva *olla* (5), tapahtumaa ilmaisevat *nousta* ja *tulla* (4), tekoa ilmaisevat *jakaa*, *pitää* ja *rangaista* (3) ja kognitiota ilmaiseva *tulla* (*ajatus tulee*).

(46) CUsta Sodhat ia Rijdhat tuleuat **teiden keskenen**? (A-II-663-[Jak-4:1])

(47) Ja pereti cadhotti seitzemen laeista Canssa Canaan maalla, ia Arualla iakoi nijnen Maan **heiden keskenens**. (A-II-348-[Ap-13:19])

Vanhan kirjasuomen sanakirjassa esimerkin 48 postposition merkitykseksi on annettu 'yhdessä, toistensa kanssa, toistensa suhteen, toinen toistaan'. Mielestäni sen merkitys on kuitenkin 'kesken'. Tätä tulkintaa tukevat myös nykyinen käänös *kahden kesken* sekä Agricolan lähteinä olevat tekstit: *zwischen dir vnd jm*, *emellan tigh och honom*, *inter te et ipsum* ja *μετωξυ σοῦ καὶ αὐτοῦ*. Postpositionirakenteen hahmottamista tekee vaikeammaksi se, että siinä on kyse elliptisestä ilmauksesta *sinun keskenäs ja hänen* (*keskenäns(ä)*) tai rakenteen täydennys on hajaantunut adposition edelle ja sen jälkeen. Lisäksi rakennetta seuraa *yksinäns*-adverbi, joka hahmottuu helposti *hänen*-sanaan liittyväksi. Kaikissa lähtöteksteissä on prepositionirakenne, joten Agricolan sanajärjestys ei noudata minkään lähtökielen mallia. Sanajärjestykseen on saatantanut vaikuttaa se, että sekä *sinun*- että *hänen*-pronomineihin sopivaa possessiivisuffiksia ei ole, vaan ne vaatisivat kumpikin oman possessiivisuffiksinsa.

(48) Mutta ios sinun welies wastas ricko, nin mene ia rangaise hende, **sinun keskenes ia henen** yxinens. (A-II-073-[Mt-18:15])

Jos veljesi tekee syntiä, ota asia puheeksi **kahden kesken**. (R)

MUtta jos sinun weljes ricko sinua watan, nijn mene ja nuhtele händä **cahden kesken**. (B)

SVndiget aber dein Bruder an dir, so gehe hin, vnd straffe jn **zwischen dir vnd jm** alleine. (L)

Men är thet så ath tin brodher syndar tigh emoot, Så gaak och straffa honom **emellan tigh och honom** alleena. (NT)

Men om tin brodher syndar tigh emoot, Så gack och straffa honom **emellan tigh och honom** allena. (GVB)

si autem peccaverit in te frater tuus vade et corripe eum **inter te et ipsum** solum -- (V)

Porro si peccaverit in te frater tuus, vade, & argue eum **inter te & ipsum** solum -- (ER)

Ἐὰν δὲ ἀμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, καὶ ἔλεγξον αὐτὸν **μετῶξυ σοῦ καὶ αὐτοῦ** μόνου -- (KR)

Merkityksessä ’toistensa kanssa, toinen toistaan’ esiintyy viisi Agricolan kielen *keskenä*-postpositiota. Postposition täydennyksenä on aina ihmistarkoitteinen *te*-pronomini, ja postpositiorakenne määrittää aina tekoa ilmaisevaa verbiä. Pääsanoina ovat verbit *jakaa*, *anteeksiantaa*, *kamppailla* ja *tervittää*.

(49) Ja *hen* otti Calkin, kijtti ia sanoi, ottacat teme, ia iakacat **teiden keskenen**. (A-III-155-[Lk-22:17])

(50) Teruetteke **teidhen keskenen** pyhelle Suunandella. (A-II-454-[Rom-16:16])

Agricolan *Uudessa testamentissa* on 46 *keskenä*-postpositiota, joista 45 esiintyy varsinaisessa tekstiosassa, joka on käännetty myös nykyiseen *Uuteen testamenttiin*. Nykykielessä *keskenä*-postpositiota ei enää ole, joten vuoden 1992 *Uudessa testamentissa* postpositiorakenteen tilalla on aina jokin kokonaan toisenlainen rakenne. *Keskenä*-postpositio esiintyy vielä 1700-luvun kielessä, mutta jää sen jälkeen pois kirjakielestä (VKS).

Agricolan *Uudessa testamentissa* on 27 ’keskuudessa’-merkityksistä *keskenä*-postpositiota. Näistä seitsemää vastaa nykyisessä *Uudessa testamentissa keskuudessa* (esim. 51). Muut *keskenä*-postpositiota nykykäännöksessä vastaavat adpositiot ovat *edessä*, *joukossa*, *joukosta*, *keskellä* (esim. 52) ja *parissa*, jotka kaikki esiintyvät nykykäännöksessä kerran. Pelkällä elatiivisijaisella nominilla on nykykäännöksessä korvattu kuusi *keskenä*-postpositiota (esim. 53) ja inessiivillä yksi. Kokonaan muunlainen käännös on kahdeksassa tapauksessa (esim. 54).

(51) Ja teme puhe on änixi otettu **Judasten keskene** haman tehen peiuen asti. (A-II-109-[Mt-28:15])

Heidän kertomustaan on **juutalaisten keskuudessa** levitetty tähän päivään asti. (R)

(52) Senteden minun pite kijttemen sinua **pacanain keskene**, ia weisaman sinun Nimes. (A-II-451-[Rom-15:9])

Siksi ylistän sinua **kansojen keskellä**, laulan kiitosta sinun nimellesi. (R)

- (53) Cua Wisas ia Cauala ombi **teidhen keskenen**? (A-II-663-[Jak-3:13])
Kuka **teistä** on viisas ja ymmärtäväinen? (R)
- (54) Ja ei mös ollut yxiken **heidhen keskenens** taruizepa, Sille ette nin monda, ioilla Pelto eli Hone oli, he myidh ne -- (A-II-324-[Ap-4:34])
Kukaan ei kärsinyt puutetta. Ne, jotka omistivat tilan tai talon, myivät sen ja luovuttivat kauppasumman -- (R)

'Kesken, välillä' -merkityksisiä *keskenä*-postpositioita Agricolan *Uudessa testamentissa* on neljätoista. Niistä neljä on korvattu nykyisessä *Uudessa testamentissa kesken*-adpositiolla (esim. 55) ja kaksi *kanssa*-adpositiolla (esim. 56). *Keskenänne*-adverbi esiintyy kerran ja *keskinäinen*-adjektiivi kerran Agricolan *keskenä*-postposition kohdalla. Kerran adpositiorakenne on korvattu allatiivilla, ja viidessä tapauksessa Agricolan postpositiorakenteen sisältävä käänös on muuttunut rakenteeltaan kokonaan toisenlaiseksi (esim. 57).

- (55) Taas sis rita nousi **Judasten keskene** neinen puheten täden. (A-II-276-[Jh-10:19])
Nämä sanat synnyttivät taas kiistaa **juutalaisten kesken**. (R)
- (56) Nin nousi yxi kysymys Johannesen **Opetuslasten ia Judasten keskenä** Puhdistuxest. (A-II-252-[Jh-3:25])
Kerran Johanneksen opetuslapset kiistelivät erään **juutalaisen kanssa** puhdistautumisesta. (R)
- (57) Se Welielinen Rackaus olcoon sydhemelinen **teidhen keskenen**. (A-II-446-[Rom-12:10])
Osoittakaa toisillenne lämmintä veljesrakkautta -- (R)

Agricolan *Uuden testamentin keskenä*-postpositioista neljä merkitsee 'toistensa kanssa, toinen toistaan'. Näistä yksi on korvattu *keskenänne*-adverbilla (esim. 58), kaksi *toisianne/toisillenne*-rakenteella (esim. 59) ja yksi kokonaan muunlaisella rakenteella (esim. 60).

- (58) Ottaca ia iacakat **teidhen keskenen** (A-II-232-[Lk-22:17])
Ottakaa tämä ja **jakakaa keskenänne**. (R)
- (59) Teruetteke **teidhen keskenen** pyhelle Suunandella. (A-II-454-[Rom-16:16])
Tervehtikää **toisianne** pyhällä suudelmalla. (R)
- (60) Mitke te Campalet **teidhen keskenen**? (A-II-135-[Mk-9:16])
Mikä väittäely täällä on? (R)

8. Kokoavia havaintoja

Agricolan kielessä on 143 *keski*-vartaloista adpositiota. Adpositioista *keskellä* ja *keskenä* ovat yleisimmät. Myös *keskelle* on suhteellisen yleinen. Sen sijaan *keskeltä*, *kesken* ja *keskitse* ovat Agricolan kielessä hyvin harvinaisia, kuten taulukosta 1 näkyy. Fred Karlssonin (1983, 308) mukaan suomen kielen ulkopaikallissijoissa olosija on kaikkein yleisin, tulosija toiseksi yleisin ja erosija kaikkein harvinaisin, ja Agricolan *keski*-vartaloiset adpositiot noudattavat tätä tendenssiä.

Taulukko 1. Keski-vartaloisten adpositioiden määrät Agricolan kielessä.

Adpositio	Määrä	%
keskellä	55	38,5 %
keskenä	55	38,5 %
keskelle	23	16,1 %
keskeltä	5	3,5 %
kesken	4	2,8 %
keskitse	1	0,7 %
Yhteensä	143	100,0 %

Agricolan kielen *keski*-vartaloiset adpositiot eivät jakaannu tasaisesti Agricolan eri teoksiin. Niistä miltei 60 % on *Uudessa testamentissa*. Sen sijaan *Rukouskirjassa*, Agricolan toisessa laajassa teoksessa, niitä on vain noin 16 % ja muissa teoksissa alle 10 %. *Keski*-vartaloisia adpositioita on kuitenkin kaikissa muissa Agricolan teoksissa paitsi *Abckirjassa*. *Keski*-vartaloisten adpositioiden esiintymät teoksittain on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2. Keski-vartaloiset adpositiot Agricolan teoksissa.

Teos	Määrä	%	
Uusi testamentti	85	59,4 %	joista ykkösosassa 43, kakkososassa 41 ja kakkososan jälkipuheessa 1
Rukouskirja	23	16,1 %	
Psalttari	10	7,0 %	
Weisut ja ennustokset	10	7,0 %	
Messu	5	3,5 %	
Piina	5	3,5 %	
Profeetat	3	2,1 %	
Käsikirja	2	1,4 %	
Yhteensä	143	100,0 %	

Keski-vartaloisista adpositioista *keskitse*, *kesken* ja *keskenä* ovat Agricolan kielessä aina postpositioita ja niiden täydennys on aina genetiivimuotoinen. Sen sijaan ulkopaikallissijaiset *keski*-vartaloiset adpositiot voivat olla niin pre- kuin postpositioitakin. *Keskellä* on yleensä genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa järjestyvä

postpositio ja melko usein partitiivimuotoisen täydennyksen kanssa rakenteen muodostava prepositio. Se voi kuitenkin olla myös genetiivirektiainen prepositio. *Keskeltä* on niin genetiivimuotoisen täydennyksen saava postpositio kuin genetiivi- tai partitiivimuotoisen täydennyksen saava prepositio, mutta kukin adpositiotyyppi on kuitenkin harvinainen Agricolan kielessä ja esiintyy kerran tai kaksi. *Keskelle* on yleensä postpositio, jonka täydennys on genetiivissä, mutta se voi olla myös partitiivimuotoisen täydennyksen saava prepositio, ja kerran se on genetiivimuotoisen täydennyksen saava prepositio. Lisäksi *keskelle* muodostaa kerran adpositiorakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Kaiken kaikkiaan *keski*-vartaloiset adpositiot ovat siis tyypillisimmin postpositioita, joilla on genetiivirektio. Jonkin verran on myös prepositioita, joilla on partitiivirektio. Sen sijaan genetiivirektioiden prepositiot ovat harvinaisempia ja vain kerran adpositiorakenne muodostuu pelkästä adpositiosta ja siihen liittyvästä possessiivisuffiksista. Toisaalta on otettava huomioon, että *keskenään*-sanana adverbisuus vaatii vielä lisätutkimista. Mikäli osa pelkän possessiivisuffiksin kanssa esiintyvistä *keskenä*-muodoista onkin tulkittavissa adpositioiksi, lisäännytty pelkän possessiivisuffiksin kanssa rakenteen muodostavien *keski*-vartaloisten adpositioiden määrä. Adpositiorakenteiden eri tyyppien määrät on esitetty taulukossa 3.

Taulukko 3. *Keski*-vartaloisten adpositioiden adpositiorakennetyypit.

Adpositio	Post+gen	Pre+part	Pre+gen	Pre + gen ja/tai part	Suff	Yht.
keskellä	36	15	2	2		55
keskeltä	2	1	2			5
keskelle	15	6	1		1	22
keskitse	1					1
kesken	4					4
keskenä	55					55
Yht.	113	22	5	2	1	143

Agricolan kielen *keski*-vartaloiset adpositiot merkitsevät hieman yli puolessa tapauksista 'joukossa, keskuudessa'. Tässä merkityksessä esiintyvät kaikki muut adpositiot paitsi *keskitse*, ja se on *keskellä*, *kesken* ja *keskenä* -adpositioiden yleisin tai jopa ainoa merkitys. Toiseksi yleisin adpositioiden merkitys on 'keskikohdassa, ympäröimänä, välissä'. Tässä merkityksessä esiintyvät ulkopaikallissijaiset adpositiot ja Agricolan kielen ainoa *keskitse*-prolatiivi. 'Keskikohdassa' on *keskeltä* ja *keskelle* -adpositioiden yleisin merkitys, ja myös *keskellä*-adpositiota käytetään toiseksi yleisimmin tässä merkityksessä. Yksittäiset adpositiot esiintyvät lisäksi muissa merkityksissä. *Keskenä* merkitsee myös 'välillä, kesken' ja 'toistensa kanssa, toinen toistaan', *keskellä* 'tilan tai olosuhteiden vallitessa, ahdistuessa, aikana' ja 'jonkin tapahtuman keskivaiheilla, kuluessa'. *Keski*-vartaloisten adpositioiden merkitykset on esitetty taulukossa 4.

Taulukko 4. Keski-vartaloisten adpositioiden merkitykset.

Merkitys	Keskellä	Keskeltä	Keskelle	Keskitse	Kesken	Keskenä	Yht.	%
joukossa, keskuudessa	28	1	6		4	34	73	51,0 %
keski-kohdassa	22	4	17	1			44	30,8 %
välillä, kesken						16	16	11,2 %
yhdessä						5	5	3,5 %
tilan vallitessa	4						4	2,8 %
kuluessa	1						1	0,7 %
Yht.	55	5	23	1	4	55	143	100,0 %

Agricolan kielen *keski*-vartaloiset adpositiot muodostavat hyvin tyypillisesti adpositiorakenteen ihmistarkoitteisen täydennyksen kanssa. Ihmistarkoitteisia täydennyksiä on miltei 70 % kaikista esiintymistä. Toiseksi eniten on paikkaa ilmaisevia täydennyksiä, joita on 13 %. Muut täydennyksen kategoriat, jotka näkyvät taulukossa 5, ovat huomattavasti harvinaisempia. Yleisimmät täydennyksinä esiintyvät nominit ovat persoonapronominit *te* (30), *he* (20) ja substantiivit *kansa* (8), *pakana* (7) ja *meri* (7). Myös näissä näkyy ihmistarkoitteisten täydennysten keskeisyys.

Taulukko 5. Keski-vartaloisten adpositioiden täydennykset kategorioittain.

Täydennys	Määrä	%
henkilö	100	69,9 %
paikka	19	13,3 %
artefakti	9	6,3 %
abstrakti	4	2,8 %
eläin	4	2,8 %
muu konkreettinen	3	2,1 %
useampi eri kategoria	2	1,4 %
aine	1	0,7 %
tapahtuma	1	0,7 %
Yhteensä	143	100,0 %

Agricolan kielen *keski*-adpositiorakenteiden pääsanana on kolmea substantiiviva lukuun ottamatta verbi. Verbit ilmaisevat yleensä jotakin tilaa, tekoa tai liikettä. Muita seikkoja ilmaisevat verbit ovat huomattavasti harvinaisempia. Ne esiintyvät pääsanoina alle 10 %:ssa tutkimusaineistoa, kuten taulukosta 6 näkyy. Yleisimmät adpositiorakenteiden pääsanat ovat *olla* (41), *seisoa* (8), *tehdä* (6), *tulla* (6), *asettaa* (4) ja *ylistää* (4).

Taulukko 6. Adpositiorakenteiden pääsanat kategorioittain.

Pääsana	Määrä	%
tila	53	37,1 %
teko	30	21,0 %
liike	28	19,6 %
puheakti	10	7,0 %
tapahtuma	8	5,6 %
kognitio	6	4,2 %
perkeptio	3	2,1 %
substantiivi	3	2,1 %
emootio	1	0,7 %
omistus	1	0,7 %
Yhteensä	143	100,0 %

Agricolan kielen keski-vartaloisten adpositioiden muutosta nykykieleen on artikkelissa tarkasteltu *Uuden testamentin* aineiston ja sanakirja-aineiston avulla. *Uuden testamentin* aineiston valossa näyttää siltä, että keski-vartaloisten adpositioiden määrä on vähentynyt Agricolasta nykykieleen vähän. Yksittäisten adpositioiden käytössä on kuitenkin enemmän eroa. Kaikkien ulkopaikallissijaisten adpositioiden esiintymistiheys on lisääntynyt Agricolasta nykykieleen, mutta eri sijojen yleisyysuhde on säilynyt samana. Adessiivi on yleisin, allatiivi toiseksi yleisin ja ablatiivi harvinaisin. *Keskitse*-adpositio esiintyy Agricolan *Uudessa testamentissa* kerran, nykyisessä käännöksessä sitä ei esiinny kertaakaan. *Kesken*-adposition käyttö on lisääntynyt kolmesta esiintymästä viiteentoista. Sen sijaan Agricolan *Uuden testamentin* yleisin keski-vartaloisen adpositio *keskenä* ei ole enää nykysuomessa käytössä. *Kesken* ja *keskenä* -adpositioiden muutokset eivät ole suorassa suhteessa toisiinsa. Tarkat adpositioiden määrät näkyvät taulukossa 7.

Taulukko 7. Keski-vartaloisten adpositioiden määrät Agricolan *Uudessa testamentissa* ja vuoden 1992 *Uuden testamentin* suomennoksessa.

Adpositio	Agr.	UT 1992
keskellä	24	38
keskeltä	2	6
keskelle	9	15
keskitse	1	0
kesken	3	15
keskenä	45	0
Yhteensä	84	74

Taulukosta 8 puolestaan näkyy, miten keski-vartaloisten adpositioiden merkitykset ovat muuttuneet Agricolasta nykykieleen *Uuden testamentin* aineiston perusteella.

Merkityksissä ’joukossa, keskuudessa’, ’keskikohdassa, ympäröimänä, välissä’ ja ’välillä, kesken’ adpositioiden määrät ovat melko samansuuntaiset Agricolan käännöksessä ja nykyisessä *Uuden testamentin* käännöksessä. Sen sijaan merkitys ’toistensa kanssa, toinen toistaan’ ei ole enää nykyisin käytössä. Tämä selittyy sillä, että merkitys on *keskenä*-adposition merkitys, eikä *keskenä* esiinny enää nykykielessä adpositiona. *Keskenä(än)* on kuitenkin kieliopillistunut adverbiksi, ja adverbina se esiintyy nykyisessäkin *Uudessa testamentissa*. Sen sijaan merkitykset ’jonkin ajanjakson, tapahtuman keskivaiheilla, kuluessa, aikana’ ja ’jonkin tilan tai olosuhteiden vallitessa, ahdistaa, aikana’ esiintyvät vain nykyisessä *Uuden testamentin* käännöksessä. Silti nämäkin adpositioiden merkitykset esiintyvät jo Agricolankin kielessä, mutta muissa teoksissa. Lisäksi vuoden 1992 *Uudessa testamentissa* esiintyy keran fraasi *kesken kaiken* ’odottamatta’ ja *kahden kesken* ’kaksistaan’.

Taulukko 8. Agricolan *Uuden testamentin* ja vuoden 1992 *Uuden testamentin* suomenoksen *keski*-vartaloisten adpositioiden merkitykset.

Merkitys	Agr.	Agr. ja UT 1992	UT 1992
joukossa, keskuudessa	47	14	31
keskikohdassa	19	8	19
välillä, kesken	14	4	9
toistensa kanssa	4		
kuluessa, aikana			8
tilan vallitessa			5
<i>kahden kesken</i> ’kaksistaan’			1
<i>kesken kaiken</i> ’odottamatta’			1
Yht.	84	26	74

Agricolan *Uuden testamentin* adpositioista kaikki *keskenä*, *kesken* ja *keskitse* -adpositiot ovat postpositioita. Nykyisessä *Uuden testamentin* käännöksessä näistä esiintyy vain *kesken*. Se on kymmenen kertaa postpositiona ja viisi kertaa prepositiona. Esiintymiä on siis tässäkin vain vähän, mutta prepositiot ja postpositiot esiintyvät aina eri merkityksissä. Prepositiot esiintyvät merkityksissä ’aikana, kuluessa, kestäessä’ ja fraasissa *kesken kaiken* ’odottamatta’, postpositiot merkityksissä ’välillä’, ’joukossa, keskuudessa’ ja rakenteessa *kahden kesken* ’kaksistaan’.

Ulkopaikallissijaisista adpositioista Agricolan kielessä 24 on postpositioita, kymmenen prepositioita ja yksi muodostaa rakenteen pelkän possessiivisuffiksin kanssa. Nykyisessä käännöksessä 51 on postpositioita ja kahdeksan prepositioita. Prepositioiden suhteellinen osuus on siis vähentynyt Agricolasta nykykieleen. Ulkopaikallissijaisten prepositioiden ja postpositioiden välillä ei ole yhtä selvää merkityseroa kuin *kesken*-adposition kohdalla. Agricolan kielessä spatiaaliset adpositiot ovat useammin prepositioita kuin nykykielessä. Nykykielessä aikaa ilmaisevat näyttävät olevan tyyppillisesti prepositioita.

Keski-vartaloiset adpositiot eivät ole kieliopillistuneet Agricolasta nykykieleen, vaan niitä käytetään yhä edelleen lähes samoissa merkityksissä kuin Agricolankin kielessä. Muutosta on kuitenkin tapahtunut siinä, että *keski-vartaloiset adpositiot* esiintyvät nykyisin useammin temporaalisissa merkityksissä kuin Agricolan kielessä. Myös *keski-vartaloisten adpositioiden järjestelmä* on muuttunut erityisesti *keskenä*-postposition kielestä poisjäämisen myötä. *Keskenään* on kuitenkin edelleen käytössä nykykielessä, jossa se esiintyy adverbiksi leksikaalistuneena. Toisaalta *keskellä*, *keskeltä*, *keskelle* ja *kesken* -adpositioiden käyttö on lisääntynyt jonkin verran Agricolasta nykykieleen.

Agricolan *keski-vartaloisten adpositioiden* kohdalla ei ole nähtävissä samanlaista vierasperäisten rektioiden noudattamista kuin ala- ja yläpuolella olemista ilmaisevien adpositioiden kohdalla (Salmi, tulossa). Lähtökielten vaikutus sen sijaan näkyy *keski-vartaloisissa adpositioissa* siinä, että Agricolalla on hieman enemmän prepositiivita kuin nykykielessä. Agricolan tekstien lähtökielethän ovat kaikki prepositiivikieliä.

LÄHTEET

Aineslähteet

- A = Mikael Agricolan teokset 1–4. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo 1987 ja tekstikorpusta Mikael Agricolan teokset 1–4. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Korpus sisältää Agricolan teosten 1. uudistetun näköispainoksen vuodelta 1987 ja sisältyy kokoelmiin Vanhan kirjasuomen korpus: Agricola. http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri1rk1_rdf.xml. 5.5.2009.
- B = Biblia, Se on: *Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. Näköispainos. WSOY, Porvoo. 1971 [1642].
- ER = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. – Sisältää Uuden testamentin Erasmusuksen latinankielisen käännöksen.
- G = GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- GVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*, utgivet av Natan Linqvist. Stockholm 1941 ja *Biblia, Thet är, All then Helgha Scrifft, på Swensko*. Tryckt j Upsala 1541.
- KR = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. – Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikkankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena.
- L = LUTHER, MARTIN, D.: *Die gantze Heilige Scrifft Deudsch*, Wittenberg 1545. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München 1972.
- NT = *Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526*. Ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.
- R = *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. <http://www.evli.fi/raamattu>. 11.5.2009.
- V = *Hieronymi Vulgata*. <http://www.intratext.com/X/LAT0001.htm>. 6.5.2009.

Muut lähteet

- AJEMELAEUS, LARS 2003: *Uuden testamentin kreikan kielioppi*. Kirjapaja Oy, Helsinki.
- GYLLENBERG, RAFAEL 2004: *Uuden testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja*. Kuudes painos. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki.

- GRÜNTAL, RIHO 2005: Miksi itämerensuomessa on prepositioita? *Virittäjä* 109, 28–51.
- HABICHT, KÜLLI 2001: *Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuenssis 10. Tartu University Press, Tartu.
- HAKULINEN, LAURI 2000 [1961]: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttamaton painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- HARRIS, ALICE & LYLE CAMPBELL 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HEINE, BERND, ULRIKE CLAUDI & FRIEDERIKE HÜNNEMEYER 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. The University of Chicago Press, Chicago.
- HJELT, ARTHUR 1909: *Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä*. Juhlaesitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19. p. tammik. 1908. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- HOPPER, PAUL J. & ELIZABETH CLOSS TRAUOGOTT 1993: *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Helsinki.
- 1985: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Fennistica 6. Åbo Akademi, Turku.
- IKOLA, NILO 1966: Mikael Agricolan Uuden testamentin painatusvaiheita. *Sananjalka* 8, 117–128.
- ISK = AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARIJA RIITTA HEINONEN & IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. SKS, Helsinki.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. SKS, Helsinki.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. TAPANI LEHTINEN & LEA LAITINEN (toim.): *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, 121–156. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Porvoo.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. SKST 370. SKS, Helsinki.
- KTS = *Kielitoimiston sanakirja*. <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?UI=figr&height=153.30.4.2009>.
- LANGACKER, RONALD W. 1977: Syntactic Reanalysis. CHARLES N. LI (toim.): *Mechanism of Syntactic Change*, 57–140. University of Texas Press, Austin.
- LEHMANN, CHRISTIAN 1985: Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. *Lingua e Stile* 20(3), 303–318.
- NES = HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja*. WSOY, Porvoo. 1951–1961.
- NS 6 = *Nyky-suomen sanakirja 6. Etymologinen sanakirja*. KAISA HÄKKINEN (toim.). WSOY, Porvoo. 1987.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja? *Virittäjä* 112, 382–400.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Astaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. SKS, Helsinki.
- PERÄLÄ, ANNA 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. SKST 1123. SKS, Helsinki.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1990–1994.
- SADENIEMI, MATTI 1970: *Kielenkäytön kysymyksiä*. 3. painos. SKS, Helsinki.
- SALMI, HEIDI (tulossa): *Mikael Agricolan kielen ala- ja yläpuolella olemista ilmaisevat adpositiot*.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Lexica societatis finno-ugricae XII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. 1974–1981.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–VIII*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1985–2008.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1992–2000.

SUONIEMI-TAIPALE, INGA 1994: *Itämerensuomalaisten kielten prolatiivi*. SKST 616. SKS, Helsinki.

SÖDERWALL, K. F. 1891–1900: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Berlingska boktryckeri- och stilgjuteri-aktiebolaget, Lund.

UEW = RÉDEI KÁROLY 1986–: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. I–II (A–K). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Painatuskeskus/Edita, Helsinki. 1985–.

HEIDI SALMI: *Adpositions with the stem keski- ‘mid’ in the language of Mikael Agricola*

In the language of Mikael Agricola there are 143 adpositions, with the stem *keski-*. More than half of these occur in his translation of the *New Testament*, but there are *keski*-adpositions in all of Agricola's works apart from the *Abckirja*.

The most common adpositions are *keskellä* ‘(of space and time) in the middle of; among; in the midst of’ and *keskenä* ‘among; between; along with’. *Keskelle* ‘in the middle of; among; in the midst of’ is also rather common. The adpositions *keskeltä* ‘from the middle of, from the midst of’, *kesken* ‘among’ and *keskitse* ‘through the middle of’ are rare. *Keski*-adpositions are most commonly used in the meaning ‘among, in somebody's midst’. Further, spatial use of adpositions is relatively common. Other meanings are rare.

Keskitse, *kesken* and *keskenä* are always postpositions and they form a postpositional structure with a noun or a pronoun, which is in the genitive case. *Keskellä*, *keskeltä* and *keskelle* can be either pre- or postpositions. As postpositions they form structures with nouns and pronouns in the genitive case. As prepositions they usually form structures with nouns and pronouns in the partitive case, but also with nouns that are in the genitive. They can also form an adpositional structure with a possessive suffix alone, but this kind of structure only occurs once in Agricola's language.

Adpositions often form a structure with a noun or a pronoun which has a human referent. Referents indicating place are the second most important group of referents. Usually, the main word of the adpositional structure is a verb denoting state, act or motion.

In a comparison between Agricola's *New Testament* and the contemporary translation, it was observed that the number of incidences of *keskellä*, *keskeltä*, *keskelle* and *kesken* has increased; *keskenä*, which is common in Agricola's language, does not occur in the contemporary language, and *keskitse*, which occurs once in Agricola's language, does not appear in the contemporary translation. So, this adpositional system has changed over the period from the time of Agricola's language up to that of the contemporary language. The relative number of prepositions has decreased from Agricola's day to the time of the contemporary translation, and the use of temporal adpositions increased. Nevertheless, the meanings of the adpositions have remained relatively stable over the period from Agricola to the contemporary language, so that the grammaticalisation of the adpositions has not progressed.

Heidi Salmi: heidi.salmi@utu.fi
Suomen kieli, 20014 Turun yliopisto